چنگ و جنگ

و

مثنوی ظاہری

از

محمد حسین

مثنوی ظاہری

و

چنگ و جنگ

(حافظ) محمد دین خان (بی۔اے)

سابق رئیس تدریسیات افغانستان

بستی نو۔ جالندھر

سنہ ۱۳۵۴ھ

۱۳۰۱

خطاب مخلصانہ با علیحضرت شہید محمد نادر خان

شاہ غازی

اے مجسّم خُلق و تصویرِ وقار — اے سراپا لطف و مہر و انکسار

اے منجّیِ وطن از چنگِ دزد — بود غیرِ شاہی ات دیگر چہ مزد

باشی از اُجرت اگرچہ فوق تر — بر رضائے حق زبس داری نظر

انتخابت ملّت از اجماع کرد — زانکہ نہ بود از تو بہتر رادفرد

اتّفاقِ امت آمد با صواب — از خطا خالی و حکمش مستجاب

خاطرِ ملّت خطر برداشتی — ہم بعرضش فکرِ خود بگذاشتی

تاجِ افغاں بود محتاجِ سرت — التجا آورد دولت بر درت

ورنہ گاہے بر شہی قصدت نبود — نے دلیلِ اختیارش در وجود

آں خدائے کز اراذل پس گرفت — کرد بر اشراف اعطائے شگفت

اشجع و اشرف ز اخوان الصفا — قوم نتواں یافت دیگر مرد ہا

امتیازِ شاں بعہدِ پیشتر — بود تقوےٰ از معاصر بیشتر

دیگراں بودند جز ایں حزبِ حلم — مرتشی و ظالم و اعدائے علم

ایں برادر ہائے نادر در وطن — عندلیب و ہمسراں زاغ و زغن

با وجودِ ظلم و رشوت قربِ شاہ — با ہمہ اخلاص و خدمت بعدِ شاہ

باغباں با خار و خس پوشاکِ تن — بلبل و گل گشت بیرونِ چمن

راند اینہا را چو شاہ از خود بعید — حق ہمیں ہا را بجایش برگزید

در جہادِ اصغر و اکبر ثبات — عاقبت بخشید شاں اوجِ حیات

چوں بہ یورپ اطلاعِ انقلاب — رفت در جانِ تو افتاد انقلاب

بود حالت زار از فرطِ مرض — با علاجِ خویش بایستے غرض

لیک استخلاصِ ملت از ہلاک — شد مقدم بر شفائے نفسِ پاک

عاملاں برداشتندت در جہاز — شد فدائے ضعفِ تو صد ترکتاز!

طاقتِ رفتن نبودت در سفر — پیش آمد کوچ ہائے بحر و بر

ایں چہ ہمت بود با یاری بخت — یک قدم بر تختہ و دیگر بہ تخت!

درمیانِ ایں دو گام آمد قیام — بر دعائے من بیادِ مستدام

صحت و اقبالِ تو خواہم مزید — با ترقیاتِ ملئی مشید

بَینِ دو فرزندِ بابر جنگ شد　　بود اکبر پیش ازاں با عمّ خود

چوں ہمایوں حملہ بر کابل نمود　　از سرِ بالا حصار آورد دود

نیک پسرش را میان قلعہ دید　　با برادر صلح در حقش گزید

از سرِ نو گشت جاری کارزار　　قتلِ حرب کامراں شد صد ہزار

لشکرت چوں شہر کابل فتح کرد　　از سرِ عسکر برآمد آہ سرد

زانکہ خویشاوندِ تو خوردہ کلاں　　حبس در ارک اند نزد رہزناں

گلّہ بر دشمن تواں بر دوست خورد　　بس عزیزاں بیگناہ خواہند مرد

حکم دادی با وجودِ دود و ماں　　تو بہا گردد بارک آتش فشاں

فرق بینِ مغل و افغاں شد پدید　　بہرِ ملت خانداں سازد شہید

سوخت چوں دروازۂ یک سمت آں　　برگریز آوردہ و دزد از نہاں

رست خلقت از تباہیٔ مزید　　صبحِ راحت از شبِ آفت دمید

خانماں رخ از توکل بر نتافت　　یک عزیزت ہیچ آسیبے نیافت

در حفاظت ماند کلِ عائلہ　　میرہاند حق چنیں از ہائلہ

بر حسیفاں تا رشد برد و سلام　　تا بماند آیتِ رحمت مدام

ترکِ عیش و جان و از ہر دو عزیز　　چوں نمودی حاصلت شد ہر سہ چیز

بارِ ایثار و نثار است آبرو　　لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰی تُنْفِقُوْا

پیش نتواں کرد تاریخِ بشر　　با چنیں اقدامِ قسرِ بانی ظفر

همچناں بے مثل باشد در سِیَر | با حضیضِ ضعف تو عزمِ سفر
تا رہائی گوسفندِ ملک را | دادہ چو پاں در دہانِ گرگ ہا
جنگلِ درّندگان گشتہ وطن | ہر طرف سر ہا جدا ہشد ز تن
گشت ہر سو نہرہائے خوں رواں | آمور ہامون ہمہ شد سرخ ازاں
از نہنگاں تا پلنگانِ جبال | در فغاں آمد ازیں جنگ و جدال
از بدخشاں تا فراہ و قندھار | وز ہزارہ جات و غزنی تا مزار
از جلال آباد و ہم تا ہیمند | خوست ہر دو یک محال و قریہ نہ
کاندراں بر پا نباشد کشت و خوں | پیر و برنا مرد و زن گشتہ زبوں
زاکتسابِ دستِ ما ظَهَرَ الفساد | آمدی آخر پئے اصلاح و داد
ضبط و ربط و حکمت و تدبیرِ تو | کرد رخنہ ہائے فتنہ را رفو
امن و عدل و راستی کردی بپا | سلطنت را براہیں باید بنا
خشتِ اول گر نہد معمار کج | "تا ثریا میرود دیوار کج"
بلکہ مے افتد چنانکہ اوفتاد | زود تر در عہدِ سابق از فساد
صدق و حقّ داد ملک و اقتدار | پس ہمیں شاید ہمیشہ ات شعار
زیں امارت را عمارت پائدار | گردد اونند و بلند و استوار
خدمت آوردی بجا چوں با صفا | لاجرم مخدوم گشتی بے ریا
قومِ افغاں طاعتت از فرضِ خود | مے شمارد بلکہ ہمچو قرضِ خود

وراد سے آں ہمہ سرگرم رشاد　　　ازدل و جاں باوفا و اتحاد
از سجایا و مزایایت حسد　　　بر رعایایت برابایے برد
کایں چنیں شاہے شجاع باقرے　　　بے عدیلے عادلے و عاقلے
صابرے متوکلے وشاکرے　　　مصلحے متواضعے ونادرے
گر نصیبے ملتے گردد رواست　　　بر قدر بالد برد فخرش بجاست

مے سزد گر ہندیاں ہم از جوار　　　بر وجود تو نمایند افتخار
مسقط الراس تو ملک ہند بود　　　جسم و جانت پرورش اینجا نمود
اعتدالِ طبع زیں آب و ہوا　　　یافتی زیں خاک و آتش کیمیا
مسِ طلائی تو مس زر کند　　　بر مہاجر ہا شدست ایں سند
بہتر از تو مونس و غمخوار شاں　　　خدمت و اوصافِ شاں ازاندار
در تمامِ ملتِ افغاں نبود　　　خاصۃً اکنوں کہ شاہی باسعود

من بدیگر ہندیاں ناظم شباہ　　　زاشتراک مولد و تربیہ گاہ
ہمخیالی نیز باہم داشتیم　　　حبِ حبِ یکدگر ہم کاشتیم
الفتِ ما بود مبنی بر صفا　　　خدمتِ ملت میاں یک مدعا
لیک با صدق و خلوص اعتقاد　　　بر اصولِ دین و راہِ اقتصاد

مقصد از قصد السبیل و مقتصد — اوسطِ خیر الامور آمد بجد

این چنین اوصاف و پیشهٔ عیال — با صداقت در خلا با دوستان

دوستدارم می‌نوشتم اندر ورق — هم ز من خوانده در انگریزی سبق

گفتنی یک تیرِ شاگردی و صید — اختلاط و علم مے افتد بقید

حالِ ذکرِ این دو امر مغتنم — از رهِ تحدیثِ نعمت میکنم

دوستی و اوستادی گشت گل — گلبن از گلشن بریده شد بگل

لیک سرسبز و شگفته مانده است — زانکه یادِ باغ از جانش نرست

قامتِ اشجار در گلزار بیش — قیمتِ گلدسته در بازار بیش

دور رفتادم اگرچه از چمن — نکهت آں سیر و هر سو ز من

مے سرایم لطف ہائے باغباں — کابیاری میکند هر دم بجاں

باغ از اثباتِ او آراسته — شاخ بر از نفیِ خود پیراسته

تا درختانِ مجانس را بروں — بخشد از پیوند ممنون و فزوں

اَیْنَمَا كُنْتُمْ فَوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ — روئے من در یار گر باشم بجُم

خدمتِ حق میکنم هر جا بشم

یَا عِبَادِیَ اِنَّ اَرْضِی وَاسِعَۃٌ

سخنانِ صادقانه در حق والاحضرت سردار محمد هاشم خان فرخاندانِ جلیل شاهی

عذرِ نذرِ یک دو قطره مثنوی — اے صدف کن گوش تا پر در شوی
جرعه در عمّال فشاندن جرأت است — جست جوئے آب آنجا آب جست
شاه و عمالش بحارِ آبرو — مے نهد آن سو گهر را آب رو
تائبون و حامدون و سائحون — راکعون و ساجدون و مصلحون
مسلمون و مومنون و مشفقون — قانتون و ذاکرون و منفقون
صادقون و جاهدون و صابرون — مهتدون و مکرمون و آمرون

حضرتِ سردار هاشم خانِ راد | رکنِ اکبر در محیطِ عدل و داد
صدرِ اعظم بدرِ اوضاعِ کمال | نجمِ ارشد شمسِ اطوارِ جلال
اعتمادِ دولت و ملت برو | راسخ و قائم بود بی گفتگو
در جهادِ اکبر و اصغر بشان | اسوه اش یادآورِ پیشینیان
خصلتِ تنویرِ افکارش کنون | یک شعاعِ لامع از خیر القرون
پیکرِ کوهِ رشادت در وقار | سربسر رودِ سعادت در شعار
دانشِ او در شبِ یلدای ریب | مشعلِ برقِ هبایش بجیب
در سیاست مخزنِ اسرار و راز | بی نیاز از غیر و با حقش نیاز
از فراست کو سلوکِ مومن است | او ز فتنه جو و خائن ایمن است
از حقائق جام و آئینه بدست | با کمان و تیر بنشسته بشست
ناخنِ تدبیرش از کشفِ غطا | عقده ها بکشود و بنمودش خطا
شوکتِ عزمِ مصمم بین ببزم | نیزهٔ صُمُّ العدا تیغش برزم
در شجاعت با ثبات و کرّ و فر | بی رم و با حمله های شیرِ نر
مطّلع بر خدعتِ حرب و فنن | واقف از مُتَحَیِّزاً مُتَحَرِّفاً
نصفتش چون وعده دار و با وعید | دشمنان افغان نمایند از بعید
از اَشِدّاء نیز از رُحَماء چو اوست | شد سراسر بر سرورِ افغانِ دوست
با سلف حرمت عنایت بر خلف | لطفِ او ننمود حقِ کس تلف

خادمان و خیر خواهان را کریم | مخلصاں را معطی اجر عظیم
از سخائے مقصد اندر نعیم | حسرت از اعطانه لومت از لئیم
در تنگ و پوشاه سوار و راهوار | در اطاعت هر دو سیر و شیر وار
عدل او بر بنیائے بد چوں ابر و برق | بارشِ رزق است و خرمن سوز رق
از وطن تنهانه علمش شد بهم | بلکه از روس و فرانس و هند هم
تافت اندر غرب نورِ آفتاب | نافعش را کرد با جد انتخاب
پس درخشاید مشرق را با آں | لیک در خیر و شرش کرد امتحاں
تانگردد نورِ مغرب نارِ شرق | بود ملحوظ دلش این نفت فرق
چوں ندا دند اهتنا با فکرتش | سوخت آتش از حکومت عشرتش
باوجودِ ابتلائے مخلصی | در نتیجه شد عطائش مخلصی
حسرت و حرمان سابق شد بدل | آمد از قوت ارادت در عمل
چوں بدوشش افتاد وزرِ سلطنت | از وطن برداشت اول مسکنت
ساکن و مسکوں خوش و خورم نمود | ز اعتدال و عدل و عمرانات وجود
تخم خیر خلق آخر شد شجر | ملت افغاں از آں خوردند بر
نکهتِ گل گشت داخل توئے باغ | فیض گل جاری بخارج هم براغ
شد رواں هر کار با صدق و صفا | بر خیالِ صدرِ عامل دست و پا
هم دماغ از صحتِ دل شد سلیم | بر جوارح حکم فرمائے قسیم

شاہ شد بیدار مغز از رفقِ او — عادل و ہمدردِ قوم از رفقِ او

غایتِ اخلاص باشد از فتیٰ — در وفات یا رہم ورزد وفا

با برادر در اطاعت استوار — بر برادر زادہ ہم جانش نثار

در حیاتش یارِ غار و بعد ازاں — ناصر و یاور بپور نوجواں

در شبابش دستگیر آمد شبیب — با شبانِ وادیٔ ایمن شعیب

زیں قران سعد ملت در سعود — با وجودِ تیہ در راہِ صعود

از رمہ ایمن شباں چوں گرگہا — یا بجاں گشتند بزدل یا فنا

دام و دد اکثر فتادہ چوں بدام — باقیٔ شاں خود شدند انسان و رام

از دیارِ ابرار و احرار کبار — باد اہلِ چشمِ بد دور و فرار

یک برادر با دگر باشد عدو — چوں نہ از الطاف ایماں برد بو

مومناں چوں اخوۃٌ باشند و بس — جز محبت کے تواں ورزید پس

بود چوں ایماں بقرآں پائدار — بینِ اخواں انس گردید آشکار

بر و تقوے را تعاون شد پدید — ز اثم و عدواں نفرتے آمد شدید

با اولی الامر اتباع و احترام — بر اولو الارحام ایثار کرام

ایں چنیں اخوان نادر در جہاں — شاذ کالمعدوم باشند از جہاں

شد شجر پایندہ از اصل و داد — شد گہر تابندہ ز آب اتحاد

مہرِ سلطاں دوست ار دلہا شود — بر شہاں فتحِ عظیم آساں بود

مطلب از لَیْسُوْا سَوَآءً اهلُ الکتاب
این بود که بعض باشد با صواب

گفت از ایشاں "برک" با فکر رزیں
حزبِ معقولے باصلیت قریں

ہست حُبّے اصلتے با خانداں
کہ ہمہ حبّ وطن زاید ازاں

اُطْلُبُوا الْعِلْمَ وَلَوْ بِالصِّیْنِ بیں
امر شد کہ بودہ کالنفوس شمس بچین

گفت او کہ خانداں را فرد فرد
قوم را چوں خانداں تشکیل کرد

گر شدند افراد خود آراستہ
گشت ہم ہر خانماں پیراستہ

قوم ہم گردید پس فرخندہ فال
از صلاح و اتفاق و اشتمال

دودمانِ پادشاہی جلیل
مشتمل بر شیر مردانِ اصیل

عرضہ دارد یک مثال مقتدر
از مواسات و وفاقِ مستمر

تاکہ ملّت ز امتثالِ خسروی
متحد گردد بصدق از پیروی

تا شود ملّت براہِ مستقیم
بر تقدم گامزن بے خوف و بیم

شاد و آزاد و سبک از یوغِ غیر
ہمسرِ کلِ دول بے شک و ضیر

چوں از ایشاں بیند استمساکِ دیں
بر رعیت شرع گردد مستبیں

فاتحان و دافعانِ دزدِ دول
با فداکاری ز دہم وطن بروں

پاسدارِ تخت احمد شاہ چو بود
حشمتِ ارکانِ دولت رُخ نمود

از صفا با شاہ ولی با این ولا
کز ولایت رد کند در دو بلا

مِنْ وَّلِیٍّ مَّا لَهُمْ مِّنْ دُوْنِهٖ
لا نصیر الّا بدرگاہِ شہی

بہرِ شاہ محمودِ سیرت شد وزیر — گشت او زارِ سپاہ تیز و منیر

حملہ ہائے سختش اعدا را نمود — سر سفید و روسیاہ و جاں کبود

داد چوں با شیر مردی دادِ رزم — شد پئے مردانہ بازیہائے بزم

تا بصلح آمادگی باشد بجنگ — در میان امن نخورد تیغ زنگ

از اَعِدُّوْا مَا اسْتَطَعْتُمْ قُوَّۃ — گشت مقصد عسکرِ حاضر بفن

کرد پیغمبر سہ کرّت ایں بیاں — کل قوت رمی باشد بر نشاں

ایں روایت ماندہ از نوشیرواں — کہ بہ ملک و قوم باشد حرزِ جاں

گفت کز مشق زدنہائے نشاں — دشمنانِ خارجی را دفع داں

لیک خصمِ داخلی را راستی — میکند مغلوب و منکوب دستی

صادقاں باشد اخوانِ عزیز — ماہرانِ عسکر و سالار نیز

زیں دو وصف بانشان و پر نشان — شاہِ با علم و علم را قدر داں

ملت از بازوئے با تیرش نشاں — با رفاہ و حرّیت شد ہمعناں

و از شہامت ہائے فوق العادتست — کامد استقلالِ خارج ہم بدست

زیں حماسہائے شاں بے اختیال — اسمِ شاں شد با مسمّٰے در مآل

جملہ شاہاں اند و شہ را پاسباں — طرفہ مخدوماں بخدمت جانفشاں

دورِ شمعِ شاہ ہمہ پروانہ ہا — محفلش را شمع ہا ہم با سنا

زانکہ نورِ جانِ شاں یک جوہر است | در عَرض ہم سلک از یک گوہر است
گوہرِ دل میکند از جان نثار | بر سرِ دُرِّ یتیمِ شاہوار
سرِّ نادر رنگ و بوئے ظاہرش | گل شد او گل کرد عکسِ ظاہرش
آہنیں دل موم گردد در کفش | میکشد جالوت را داؤد وش
چوں عمرِ فاروقِ حق و باطل است | قاسمِ شایانِ فوق و زیر دست
وجہ ایں ابیات شد نظمِ بیوت | قوّتِ ابداں چو از تلطیفِ قوت
اہلبیت گردد ز امثالِ کرام | بر نظامِ اہلِ بیت و قوم عام
ورنہ خاور وار اشخاص بلند | از مدیحِ آب و تاب آزادہ اند
نیز ذرّہ در خورِ خورے کے تواں | کرد استیعابِ اشعۂ ہائے آں
مہرِ حسنش با نگاہِ ذرہ بیں | وا نمود اثرِ فہیمم راہِ ہمیں
ابن عم اکرم احمد علی | شاہِ مرداں شیرِ یزداں و ولی
گفت پیچیدہ دریں جرم صغیر | عالمِ اکبر چو در زندان اسیر
سالہا ماندم بکابل من اسیر | مدتے بودم رئیس و ہم مدیر
فخرم از مکتب بریں بالد مزید | شاہ کانجا بود تلمیذِ رشید
حمد للہ شد بعالم سربلند | با بر و ظلِّ ہمایوں بہرہ مند
گرچہ دورم از چمن بر میخورم | گرچہ مہجورم وطن مے پرورم
مشمر آمد گر معارف در وطن | ہست اثر مضمرِ سابق زمن

تحفهٔ درویش ورقِ سبز خود — از بلخ پائے زمورے هدیه شد

گر قبول افتد زهے عز و شرف — روح و ریحاں برفشاند هر طرف

می نمایم با خلوص و بے ریا — از زبانِ حال و قال و دل دعا

شه بعمائش کند با جد و جهد — عهدِ خود را علم و عدل و فضل عهد

صحت و آرام و اقبال و جلال — حاصلِ شاں باد بر درجهٔ کمال

خان بیاران است متمکن بجاه — باد ملت همدم و همدست شاه

شاه با نفسِ نفیسِ خود نفس — با دم و خم باد جسمِ ملک پس

کالبد ملت شهش روح و رواں — یک بدیگر باد زنده با تواں

خاصه قلبِ پاک و قالب چیست و چاق — در جهانِ جهد آرد طمطراق

چوں حکومت قوم را در بر گرفت — زیں وصالِ شاں گلِ شادی شگفت

شادی و آزادی از دخلِ حریف — در چمن باد ربیع بے خریف

زندگی ظل و ذل باشد ممات — باد استقلال ما دام الحیات

باز دارد سایهٔ غیر از رطب — نخل را پس می‌نزند بهر حطب

سرو آزاد است و شمشاد و چنار — دستِ گلچیں کوته باد از لاله زار

عندلیباں از قفس چوں وارهند — گاه بسبزه گاه بشاخ گل جهند

مرغکاں نغمه کناں در مرغزار — جشنِ آزادی است در فصلِ بهار

قطع ایدی لازم از صیاد شد — یا شود آدم و بدام مبتلائے خود

تا نبیند از خلل در ساز جشن — ورنہ چنگ و طبل جنگ انبازِ جشن

عود این عید است در ماہ اسد — اختر و مہر و مہِ افغان اسد

خطۂ افغانستان اُسود — آسمان و کوہ و میدان اُسود

ہاے و ہوے د شور افغان زندگی است — موج و رعد و برق شان با زندگی است

جشن استقلال باشد زین مراد

دائم اجرائش با آب و تاب باد

سببِ نظم

از پئے گلگشتِ گورستان روم گشت لاله‌زارِ طبع شوره بوم

بند کابل شد نه مانع زین چمن بازنتوان داشت از سیرِ سمن

آہنِ زنجیرِ پائم شد نه سد دستِ گلچینم بهر سو چنگ زد

گرچه بلبل در قفس مغموم بود زیر بالش سیرِ گلشن مینمود

در خیال آورد پس یک یک غنچه یا تصور بست بر یک یک غنچه

عکس افتاد از ضیائے آفتاب گشت روشن جرمِ تارِ ماهتاب

چوں خس و خاشاکِ این باغِ مقال نیز جدّ و هزل دارد حسبِ حال

هزل با جد است چوں سایه بنور هر یکے نزدیکِ دیگر نیست دور

ذرهٔ من نیز دارد دو طرف پیشِ خورِ رخشان و ظلّ زاں منحرف

از نجاست سبز تر شد سبزه زار — گل بچین و خار و خس را در گذار

مثنوی مولوی با کمال — ہزل دارد بیشتر زیں حسب حال

دختر و چشم کلاہ پیسائے شو — شخص ناپاک و نماز بے وضو

کلفت صوفی بجنگ کافراں — باکدو و خر بجنگ کافراں

مرد پوشیده بحمام زناں — ایں حکایت ہا ز مولانا بخواں

بود در قندھار ہم ملا کدو — باکھندل خاں نمودے گفتگو

شیکسپیر بہر تفریح عوام — سفتہ بس در ہائے فاحش در کلام

مدعائے ما بود بس فوق تر — از فضیحت ہند بنماید اثر

مثنوی
جدّ و ہزل

با مشیرش کرد شہ سیر و شکار   عیش و عشرت بود بس لیل و نہار
ہزل گو بود آں مشیرِ مصلحت   داشت از عیبِ ظرافت منزلت
در رکابِ شاہ ہم بودش مزاح   گشت نقصش باعث عز و فلاح
نزد بعض پادشاہاں مسخرہ   خوش بود چوں تیرگی بر شپّرہ

ہمرہ شہزادہ روزِ ابر شاہ   با مشیر آمد بروں در سیرگاہ

دور چوں رفتند باراں برفزود — آب بالا پوش شاہ را تر نمود
برکشیدش شاہ تا بردش مشیر — شاہزادہ ہم زخود کردش زحیر
زیر بالا پوش شہا گردید نیست — شاہ دید و گفتش ایں بار خریست
گفت صاحب بلکہ بارِ دو خر است — شہ فقط خندید و از پورش گرست

چوں مشیر آمد شکستہ جائے خود — تب گرفتش ہم کمر بر درد شد
روزِ دیگر خواستش چوں شد خبر — شاہ پرسید از تب و دردِ کمر
گفت تب از رحمتِ یزداں شکست — لیک کمرِ من بحالِ سابق است
گفت شاہزادہ کہ ایں ہم بشکند — بر سرت بارانِ رحمت حق کند

اختلاطے داشت با یاراں امیر — از بروں آمد میاں شاں مشیر
در طرب گفتش امیرِ پر سرور — آمدی خر در خیالِ من زدور
پس مشیرش گفت پاسخ بالضرور — من گمانِ آدمت کردم زدور

میوہ چوں خوردند آنہا و امیر — ماند خستہ ہا نہاں پیشِ مشیر

گفت اینک دوستانِ باخرد من نخوردم هیچ این کلش بزد
تخمهائے میوہ پیشش مینهد شاهدی کاین نیست آدم بلکه دد
در جواب آن مشیرِ متهم گفت خوردی میوه و خسته بهم
ورنه تخمِ مانده پیشِ تو عجب سگ نخورده استخوان خسته را
کار انعام است این بل هم اضل میشوی در اکلِ خود ضربِ المثل

گنبدِ اسپهر پس بدهد بگوش گر صدائے نرم باشد یا خروش
خر چو گفتی خر شنیدی بر ملا گر نبودی خر چنین گفتی چرا
فَاذْكُرُونِی را جواب اَذْكُرْكُم است نامِ نیک از ذکر خیر آید بدست
گر سخن کردی زبام کام طشت در گرامو فونِ حلقِ خلق گشت

بر چو میگشتند آب استاده بود در نشیبِ دشت جوہیا مینمود
حائل آمد بینِ شان یک خشکه آب گفت شاهزاده منش دانم حساب
طے شود از ذریعه این مرحله خوانده ام در مدرسه این مسئله
درمیانِ آب رفته شد قدم تا بزانو تر شود گرد این رقم
نیم گز زانو و یک گز هم قدم ورنه گز پس تا بگردن تر شوم

یک گز و نیم اربعہ را شد جواب — ہشت گز الا کہ باشد کل آب
این بگفت و پا بآب اندر نہاد — گام چارم بر سر چاہے فتاد
بود عمقش شش گز و شہزادہ را — برد از قعرش بلا شور و صدا
غوطہ زد فی الفور در عقبش مشیر — رفت بر صید ہمایونی چو تیر
یوسف گم گشتہ را از چاہ ربود — نور چشم شاہ را روشن نمود
پس بدست آورد در شاہوار — بود پیش از پیش آں خود آبدار
شاہزادہ چوں بہوش آمد بگفت — باز آں درّ معانی را بسفت
چوں بر دو دی حل نمودم آں سوال — زاں غلط آمد جوابش در مآل
میکنم سعی دگر با اعتنا — تا بیابد منزل ما انتہا
چوں مشیر ایں وضع مجنونانہ دید — گفت باید حرف دیگر ہم شنید
گر ز تو می بود ایں مخلص بعید — منزل تو وقت آخر میرسید
اربعہ در غیر موضع مے زدود — چار بل ہشتاد عنصر از وجود
طے بگردد از شناسائے شنا — ایں مساحت عز قلم از دست و پا
یا ازیں گرداب می بخشد نجات — ولیسٹ کوٹے یا کمربند حیات

علم کامل مے فزاید فیض ہا — زائد از مرغ جواں چوں بیضہا
قبل بالغ گشتن اندر فنوں — مے کشی از غور خود چیزے نوں

جان و ایماں مے فتد در خوف و بیم　　　از حکیم خام و از ملائے نیم
عالم عامل ولی اللہ سہل　　　گفت اے ثمے نیست فاحش تر ز جہل

منطق ناطق دلائل ہمچناں　　　ساز دو سوزد بآں یک خانماں
گفت صاحب خانہ کایں سقف سرا　　　می کند از چند مدت یک صدا
چوں نہ بنیاد است ایں پنجاہ سال　　　ہم بریں منوال خواہد ماند حال
کہنگی اش خاطر او شاد کرد　　　او فتاد و جملہ را بر باد کرد

شخص دیگر شب شنید آواز را　　　کاں شود از کندنِ خشتے ز جا
گفت در دل نے کہ باشد نقب زن　　　باز گفت ایں وہم را از دل بکن
سی چہل سال است دزدے را ندید　　　ہیچکس در خانۂ ما نے شنید
زیں تسلی خواب شیرینش ببرد　　　صبح بینا گشت خالی ماند درد

ہمچناں عیاش و غافل از فریب　　　بے شمار دین و عیشش زین و زیب
باوجود جرمہا و غفلتش　　　حق دہد با عیش و عشرت مہلتش
سر زند آخر گناہے پس عقاب　　　آیدش در صورتِ بند و عتاب

عقل واکلش چوں بہائم فرحتے | بخشدش لذات چندے راحتے

ہیضہ وا فلیج و مالیخولیا | باشد آخر تخمہ ہا را ثمرہ ہا

عاصیاں خندند بر پرہیزگار | کایں بسر آرد بزحمت روزگار

ما گنہگاریم و در عیش و طرب | او بتقوے در کد و رنج و تعب

عاقبت ایناں گرفتار عقاب | او بعز و احترام و آب و تاب

ہمچنیں ناداں تمسخر میکند | بر سر پرہیز داران بد

میزنم ہر شئے و چاق و فربہ ام | احتیاطش دارد اندر رنج و غم

گشت انجام اکول آلام و تب | تا بآخر آں دگر دور از تعب

گریہ اش بگرفت جائے مضحکہ | نادم و تائب شد آنگاہ مرتکہ

گفت بیزارم ز لذتہائے ناں | گر شفا یابم نگردم گرد آں

شخص دیگر خانۂ تیار کرد | دہ دریچہ باز در دیوار کرد

خلق گفتش در زمستاں از خنک | میشود از باد حال تو تنک

گفت بلکہ میشوم آسودہ تر | چوں دریچہ بندم آید تخ بدر

خانہ ام را بود یک در در تموز | بستنش میکرد بس گرمی ہنوز

بستن یک در چو حدت مینمود | بستن دہ در بشش خواہد فزود

کند گردد سیفِ یخ از این هنر | اربعه را باشد این قسم دگر
چوں وزید از موسمِ سرما شمال | کشت ذات الجنب او را با عیال
خودکشی و قتلِ تا حق را گناه | از جهالت شد بروِ بے اشتباه
جهل آمد زاں سبب اثم کبیر | علم را تکمیل بنما یا بصیر

گر شفا خواهی ز سردی هوا | از فنونِ نِه آموزش دوا
بیٹری توپ بهرِ دشمن است | مقصدش چوں نار سوزاں کشتن است
بیٹری برقی بهرِ خویشتن | تا عدوئے یخ نسوزد جان و تن
مید و دسیمے ازاں در سنگراں | سیم دیگر در انزار عسکراں
هر دو سیم آمد بهم متماسته | موج برقی آرد حرارت در بدن
مثبت و منفی برقی را بود | دخل اینجا اربعه را نیست حد

چوں مشیر آورد اینجا گفتگو | فیل شاهانه بر آمد پیش رو
هر سه در هودج براحت تکیه زد | راه بلد برساند شاں پس در بلد
اتفاق افتاد در راه این چنیں | شاهزاده دید دخت نازنین
خنجر عشقش دلش دو نیم کرد | جسم او گردید لاغر رنگ زرد

از درونِ میل گلہ میرود ‌ ‌ ‌ وز برونِ جسم زخم اول شود
از تفنگِ عشق چشمش گلہ دو ‌ ‌ ‌ زد زبالائے دو میل الف او
تن سلامت ماند دل سوراخ شد ‌ ‌ ‌ قلب را چوں خاک عیش کاخ شد

چوں غمِ لخت جگر را پادشاہ ‌ ‌ ‌ ہیچ نتواں یافت سر و اکتناہ
باز بردش بہرِ تفریح و شکار ‌ ‌ ‌ تا دلِ مغموم او یابد قرار
بر جہید آہوئے و گلہ زدند ‌ ‌ ‌ دیگراں سے نے شاہزادہ دردمند
صید بسمل اوفتاد و مے طپید ‌ ‌ ‌ شاہزادہ آہے سردے برکشید
گفت آہستہ کہ بشنیدش مشیر ‌ ‌ ‌ بود چشمش مثل آں ماہ منیر
ہمچناں از کشتنِ کبکِ دری ‌ ‌ ‌ خست بربادِ خرامِ آں پری

نزدِ عاشق کو بود در شوق مست ‌ ‌ ‌ ہر شبیہِ یار مقبولِ دل است
صورتِ خود داد انساں را خدا ‌ ‌ ‌ زاں محبت خلق باشند اولیا
قتل تمثال حبیب آورد غم ‌ ‌ ‌ بر دلِ شہزادہ بیش از پیش ہم
رفت سوئے خیمہ نادم از شکار ‌ ‌ ‌ بر جفائے خویشتن نالید زار
شاہ ہم بنشستہ پس نزدِ پسر ‌ ‌ ‌ راند حرفِ لطف از ہر رہگذر
ہم سخن درخواست از دہنِ مشیر ‌ ‌ ‌ ہزل چوں شکر بخلطِ جد شیر

کرد منظور امر شاہ بر عین و راس   تا رود از شاہزادہ رنج و یاس

از مزاج آید سرورش در مزاج   در شبابش وعظ چوں در شب سراج

داستانہا را مشیر آغاز کرد   کاندراں کدر و صفا ہمساز کرد

پادشاہِ آسٹریا در سفر   در دہے یک شب نمودہ مستقر

رفت و قومہ بعد طفلے مثل او   نام ہنیاڈی و نونہا درد

ایں ولیدِ شہزادہ بے پدر   شد جوان و گشت شیطان دگر

چوں ولید مکہ ذی مال و بنیں   شد ہمیں جنگجویاں آں لعیں

داد سلطان را اصعوبات اذیٰ   کز زنیم آمد بشاہِ انبیا

فاتحاں دارند از انگریز و روس   شہرۂ تحریم خود بر بانگ کوس

حرمت شاں از حرامی بد نست   بعض را چوں والدہ قحبہ زیست

خبث الحاد است چوں مطبوع شاں   شد خبیث الاصل ہم فرع شاں

لشکر انگریز چوں از ملکِ خود   عازم میداں سوئے پاریس شد

بینِ راہ در شہرہا منزل فتاد   کار از انزال و نزل فتنہ بزاد

بعد مدت فوجِ طفلاں بے پدر   از ہزاراں خانہا آمد بدر

عسکراں دیدند بے پردہ زناں   پردہ بدریدند از ناموس شاں

از که و مه ستر مستورات ما — نسبتهٔ محفوظ بنمود از زنا

شهوت بیجا چو مردان داشتند — امردان را چون زنان پنداشتند

زیر ناوه ایستادند از مطر — از جهالت گشته اند از بد بتر

کرد باران عقوبت از سما — آبروئے ملک و قوم ما فنا

وضع شے در غیر موضع این ظلم است — واضعش را هر سزا باشد کم است

قوم خود کفار رسوا ساختند — چون بفعل فاحشه پرداختند

کے کنند از عفت غیران دریغ — دست چون یابند جولانگاه تیغ

علم و فن و تقوے اسلاف را — کرده سافل ناخلف اخلاف ما

ماده گاوے لاغرے بے حل بود — نزد نر گاوے که انسان مینمود

رفت در نخاس تا از بیچ آن — زیور دختر بسازد پیرزشان

گفت دلالش بهر دم واه واه — گاو چاق و باشکم از پنج ماه

پول وافی حاصل آید زین سخن — ماند باقی شوئے دختر یافتن

گفت پدرش ایچوانان بشنوید — دخترے دارم شگوفه سان سفید

سرخرو و شوخ و شنگ و عاقله — فربه و مست و ز ششماه حامله

دخترش بے شوئے ماند از حرف او — ریخته از خاندانش آبرو

موقعے باشد برائے هر کلام — بر محل شیرین و بیجا تلخ کام

گر زند زخمے بود از تیغ تیز | عالمے آغشتہ دارد و رستخیز
گفتگوئے نیک و بد را بر زباں | تا نسنجی در دلت ہرگز مراں
امر لاتَعْجَل بقرآں خوب خواں | تا بعجلت پیش تو ناید زیاں
رَبِّ زِدْنِیْ عِلْماً تا یابد اماں | از بلائے قول و فعل یاں و جاں

خادمے را گفت مخدومش بشب | گر بیاری آب بدہی با ادب
اول آنرا پیش شمعے نیک بیں | تا نباشد خاک و خاشاک اندریں
میہماں تشنہ آمد آب خواست | کاسہ را نوکر زجو با دست راست
پر نمود و داشتش پیش چراغ | از دروں دید و زبیروں با فراغ
با ادب پس پیش مہماں ایستاد | چوں گرفت از دست او فتنہ بزاد
بقۂ از آب بر رویش بجست | تشنگیش از جستن آں رخت بست
میزباں ہم شد پریشان و خجل | از خطائے چاکر آقا منفعل
باوجود روشنی نکشید غوک | نام خر بشنید بل دشنام خوک
شرک و کبر و ظلم و جہل و فسق را | بنگرند از ظرف خود چوں بقہ ہا
گندہ گردند آبروئے جسم و جاں | مورد نفرت شدند از دیگراں
مشعل قرآں بگیر ندارہ بدست | ورا نماید عیب ہائے شاں کہ ہست

پس چرا این داغہائے کذب و مکر | برنمی دارند از سیرت بصیر
لیک با چشمانِ ظاہر ینظرون | وازعمائے قلب ھم لایبصرون

اے خدائے مقتدر از حلمِ تو | مے زید مخلوقِ تو در آبرو
ورنہ از کردارِ شاں باید عذاب | گاہ کردہ بود شاں خوار و خراب
مبتلائے دردِ دنداں شد کسے | آہ و زاری کرد پیشِ حق بسے
لیک علت بے تحاشا شد مزید | مرد کِ از خود رفت از وجع شدید
گفت اے اللہ اگر این دردِ من | دردہانِ تو شدے با این محن
رحم مے آمد ترا بر حالِ زار | میشد ار احساس دردت بندہ وار
حق جوابش از زبانِ حال داد | رحمتی سبقت غضب ناری بیاد
در دہانت مے جویدی نانِ خام | یا طعامِ پر مضرت ہم حرام
یا بدنداں مے گزیدی خلق را | بیم از تو بود صاحب دلق را
گریۂ مظلوم بر عرشم رسید | جوش در امواجِ رحمت شد پدید
رحم بر مظلوم بر ظالم غضب | انتقامِ حق بعدل است وسبب
از عذابِ ادنیٰ دیدی لب بگرد | تا عذابِ اکبرت نارد بہ درد

خاندانے از وبا برباد شد ‌ ‌ ‌ ماند ازیشاں یک پسر چوں کالبد

گفت اے خالق ہمہ ہستی زمن ‌ ‌ ‌ نوکران و دختر و فرزند و زن

چوں گرفتی ہم بگیر ایں جان من ‌ ‌ ‌ تا شوم یک جا بجان و مانِ من

گر خنک نشود دلت با ایں ہمہ ‌ ‌ ‌ ہم ببر ایمان و نیکی مرحمہ

خوب جانت تیغ شود از جا بہم ‌ ‌ ‌ مہر خاموشی است آخر بر لبہم

صبر کن احمق بگوید حق ورا ‌ ‌ ‌ تا دہم نعم البدل افزوں ترا

خادمانِ تو دہم اہل و عیال ‌ ‌ ‌ جملہ ما دادیم با مال و منال

چوں زما گشتی ہمہ چیز از تو گشت ‌ ‌ ‌ ہم غرورِ جانِ تو خواہد شکست

لیک کو ایمانِ تو اے بیخرد ‌ ‌ ‌ مومنے وارد حیا از رب خود

حبۂ ایماں اگر مے داشتی ‌ ‌ ‌ تخم گستاخی چنیں مے کاشتی؟

گر نقیرے بود آں ہم شد تباہ ‌ ‌ ‌ تا نگیرم جانِ تو شورد براہ

جانِ خود را در بدن فرصت شمار ‌ ‌ ‌ چوں برآمد نیست افغانت بکار

برجہید و تیغ اندر دستِ او ‌ ‌ ‌ دَو رمید ازش بسر آں زشت خو

گفت کاے بر عرش متمکن شدی ‌ ‌ ‌ از نظر پنہانی و ایمن شدی

مے فرستی خفیہ عزرائیل را ‌ ‌ ‌ تا کشد شیر و نہنگ و فیل را

ہیچ جن و انس از دستش نرست ‌ ‌ ‌ بطش پوشیدہ چرا باشد نہ سخت

این فتوت نیست حمله از قفا — مرد گر هستی فرود آ از سما

تا بمیدانِ دغا گردم شهید — ننگ دارم از غزا مردن بعید

این شهادت میکند حاضر بنار — با گروه کافران در یک قطار

نطفۂ گنده چنیں خصم مبیں — میکند پرخاش با رب متیں

فسیِ خلقش ضرب امثال آورد — ورنه با خالق چرا کس بر خورد

یاد دار اے خاکِ ناپاک ہیں — اصلِ خویش و مالکِ ملک مکیں

تو کجا و قادرِ مطلق کجا — از عدم آوردت و کردت فتیٰ

شد بیاں افساد و اجبار و ربا — در کلامِ پاک چوں حرب خدا

آں حزیں از جاں چو دستش شسته بود — از غم و رنجش ز خود وارفته بود

اضطراب و اضطرارش نیست چوں — جنگ تو با حق بود پس بس زبوں

چوں بتنگ آمد بجنگ آمد بشر — افگند هم خالقش را از نظر

خوردنِ روزیِ طیب مدعاست — ظرف خواه از سیم و گل یا از طلاست

نزدِ ما چوں فرع مثل اصل شد — جام و کاسه مثل شرب و اکل شد

مضحکه دارند بر ما دیگراں — کرد متنبی اشارت سوے آں

غایت مشرب ہمیں شد در ذکور — در شوارب کوتهی باشد ضرور

بر لب صاف از بدے دیں منحصر | زن شدے با کید اعظم پاک تر
علت غائی است عجز و انکسار | از بروت کوتہ نباید افتخار

لب نہ آلودہ شود ہم از طعام | نفرتے پیدا نگردد در کرام
مثل اعمال نکو ایں ہم بشر | مصرف بے جا نباید پر ضرر

چوں امام مسجدے از پشت لب | مو تراشیدہ برابر یک وجب
زعم شخصے بود کایں ز اتقا است | لیک ملا خود گماں کرد راست

گفت مو از بنگ خوردن تر شود | ظن مردم سوئے من ابتر شود
گفت ملا مے خورد بنگ پلید | توبہ فرمایاں کنند اثم مزید
گفت چوں نم مے کند گرمی مدام | مصلحش گردد حشیش از بہر تام
گفت اینک زاہد و غرق شراب | خرقہ آلودہ شد یا للعجاب
گفت شرب خمر من بعید نیست | زانکہ دائم با قمارم عادتیست
رنج و غم از باختن چوں بر فزود | مے نوشم بانشہ از دل زدود
گفت ایں از پیشوائے مومناں | منکر است و شریعت را زیاں
گفت خالی نیست ایں ہم از دلیل | چوں بدزدی مے زنم مال جزیل
نزد کہ از راہ حرام آید بجیب | بہ کہ نشود خرج جز در کار عیب
گفت خوب است ایں وے کشتی امام | از چہ مسلک با چنیں خبث تمام
گفت بودم سارق پیش از ہا | مردماں دیدند ازیں آزارہا

بر سرِ صف من بچشمِ پر نمے — وقتِ سجدہ کفشہا را بمدمے
تا مسلماناں رہند از ایں بلا — میکنند از مقتدیم مقتدا
ہمچنیں یک جرم دیگر راشد — کذب گوید قاتلے چوں میکشد
بہرِ پوشانیدنِ یک فعل بد — صد گناہِ دیگرے سرمے زند

کرد شخصے دعوئے پیغمبری — در حضورِ شاہ با دانشوری
گفت شاہ شرطِ نبوت را بیار — تا شود صدقِ رسالت آشکار
گفت بدلت ہرچہ گذرد درخفا — میشود معلومم از وحیِ سما
گفت شاہ پس چیست اکنوں در دلم — گفت ایں کہ من نبیؑ باطلم
شاہ دانست اینہمہ از مفلسی است — فقر و فاقہ ساختہ اش سخت زیست
زعم او بود اکتسابِ آب و ناں — یا باستہزائے دیں اعدامِ جاں
جائے در مطبخ برائش میدہم — تا شود سیر از طعامِ ہر قسم
بعد مدت باز کرد ازوے سوال — وحی باتو دارد اکنوں ہم مقال
گفت میگوید کہ مطبخ مسجد است — ہیچگاہ زیں جا نہ برداری تو دست
شاہ خندید اول ولیکن زبعد — از غضب گفتش باوازے چو رعد
نیست استہزا بامرِ دیں روا — تا بکے بازیچہ سازی وحی را

سختِ بندی میکند ایں لعِ الفضول　　تا سبک گیرند دگر حرفِ رسول

عرصہ نگذشتہ کہ آمد دیگرے　　کرد زاں ہم ادعائے برترے
گفت با جرأت منم ربِّ متیں　　مرسلِ جملہ رسل حق المبیں
شاہ گفتش دعوے چوں باشد دروغ　　در حضورِ من نمی‌یابد فروغ
پیشتر من یک رسولِ زور ساء　　دادہ ام زنجیرِ زولانہ سزا
گفت بود او مستحقِ ایں جزا　　بسکہ نفرستادہ بودم من ورا
گفت ایں ملعون و مردود و شریر　　ہم باں دیگر شود محکم اسیر
بعد سالے باز چوں طلبید شاں　　یافت از مرسل نہ از مرسِل نشاں
ہر دو گردیدند تائب از نصوح　　گشت صیقل از مصیبت تیغ روح
زاں بریدند از نفاق و کفر سر　　نیز پے کردند جملہ عیب و شر

ویں کلامِ مخبر ابلیس بود　　کہ کشید از دو مانہا پاک دود
گفت با شوئے زنے کاے نیکمرد　　شیر گاو اہلت بہ نذر یار کرد
وقت دوشیدن مگس را از لگد　　مے پرانید و بظرفِ شیر زد
بردِ ابیض بر زمیں گستردہ شد　　پس زنِ دوشندہ زاں آزردہ شد
حجتِ روشن برائے مرد بود　　تہمتِ زن را سپیدارے نمود

لیک باور کرد حرفِ مفتری | قلب زن شد بہرِ تیغ انگشتری
خونِ دل شد بہن نزدیک لبن | فرش لالہ ہائے عفت در چمن
سینۂ عفت دفینہ کہ در آں | وہم غیرے ہم نے آمد نہاں
یاقت آہن راہ درشے آشکار | بے گنہ گردید بہتاں راشکار
داشت آں زن اقربائے سخت زشت | مخبرِ ابلیس پیشِ شاں برفت
شیرہائے گے ریخت از زن بیخبر | ریختش خوں مردِ مسلک بیخطر
زیں دروغ شعلہ افروزِ لئیم | شد بنا جنگ و جدل پر خوف و بیم
درمیانِ خویش ہائے مرد و زن | بلکہ بین دو قبیلہ بس فتن
خفتہ شد بیدار و مردم بیدریغ | کشتہ گشتند از جہالت زیرِ تیغ
آرد از فاسق خبر با غور بیں | تا نگردی بعد کار را زنا دمین
حکم علام حکیم است ایں چنیں | میکند غافل از آں دیوِ لعیں

امتے باشد میانِ مومناں | کو بخواند سوئے نیکی انس و جاں
کار را ایں حزب خدائے حق پرست | امر بالمعروف و نہی منکرات
عصبۂ کز انکہ حزب اللہ را | گرد چوں برباد شد خصمِ خدا
فاجر ہما زد بخلافِ نہیں | میکند پرخاش با اہلِ دیں را

مجلسے از جان نثاران شریف — بهر اصلاح و ترقی شد حلیف
تا نماید شه حبیب الله خان — با تمدن ملک افغان شادمان
خواری و افلاس و احوال زبون — بر طرف گردد ز تدریج فنون
سروری و ثروت و بسیار سرور — ز اتفاق و سعی آید در ظهور
همگنان نرد اطاعت باختند — بهر خدمت یک جماعت ساختند
لیک دو سه از حلیفان پر جفا — حانث سوگند گشتند از دغا
فتنه مردم عذاب الله نیست — لیک نیکان را بروشش راه نیست

ابتدائے هر ملمع آب و تاب — میشود زر پیش آن تا زرد آب
باش تا معیار وقت از نقد اصل — افگند با رد سیاهی جنس نقل
تخم تا در زیر گل پنهان نشد — بر سرش خاک تجس پنهان نشد
کے بر آرد گلبن سرسبز رو — کے نماید غنچه و گل رنگ و بو
جوهر میوه بود در غوره بند — پخته افتد بر زمین شیرین چو قند
خامی و ترشی برفعت در هوا — از تراب است آن علویت بجا
زیر خاک و سنگ لعل و گوهر است — باز هم آخر ز دل بهتر است
در د مرجان گر بود تحت ثرے — بهتر از گرد و غبارے در سما
اندکے باران رحمت از فلک — مے نشاند خاک را زیر سمک

لولو آخر می برآید از نہاں — آشکارو قیمتش گردد عیاں

عندلیبے در قفس گر جاں بداد — بہت اینکہ گل کسے پیشش نہاد
گر نمردم از غم ہجراں ما ل — اینکہ گشتہ یار بر من مہرباں
بر اسیرانِ تظلم ہیچ تا ل — حالت نزع است جاری با فغاں
لیک عزرائیل کردہ است التوا — از عدیم الفرصتی در جنگہا
موقعے باشد حیاتِ مغتنم — عاشق و جانش بسازند ار بہم
جنگ دارد مرگ در حلقِ رقیب — مہلتے زیں بہ نیا ید اے حبیب
باغ و راغ غیر با قصرِ قشنگ — خانہ ہا با ساز و سامان فرنگ
خالی افتادہ است بہرِ وصلِ ما — از زبان حال گوید مرحبا

مانند دہقاں دانہ بر سنگِ بلند — دید گنجشکش باشکم در فگند
یا ہوا اندا ختش در ہیں راہ — تا شود پامال و گردد ہیچو کاہ
یا برد سیلش بدریائے رواں — تا کند زیر گل و لائش نہاں
آخرش در خاک بوسیدہ شود — تخم آں ہم دائما ضائع رود
می شد اول زیرِ خاک ار چند روز — تازہ و سر سبز گشتے پس بروز
ہر قدر بودے بجنس آں سر زمیں — بر ہماں نسبت شدے دانہ ثمیں

هفت سنبل مے برآرد ہر نہال — مے دہد صد دانہ ہر یک در مآل

چوں بخواہد خالقِ حب و نوے — آں خدائے خالقِ حبّ و نوے

تخمِ بے جاں را بخشد آب و تاب — ز اتحادِ خاک و باد و آب و تاب

شرطِ اول گشت افتادن بخاک — در کمینِ پستی و عجز انہماک

آں بدارا آخرت واصل شود — کو بسوئے عاجزی مائل بود

سر بلند آزادہ و خوش گردید شاد — آنکہ پا در گِل چو سروے ایستاد

از شہیداں خوں بگرید کربلا — یوسف از دامانِ پاکش در بلا

در صفاتِ صورت و سیرت وسیم — در نسب از چار نسل ابن الکریم

از حسد اخواں بچاہ انداختند — قعرِ آں را زینۂ جاہ ساختند

زیرِ ابرِ بسر بارے مہر شد — تا درخشاں تر نماید روئے خود

با وجودِ عصمت و اثباتِ آں — مدتے وا ماند با زندانیاں

چند سالے سجن ماہے در خسوف — تا کسپس جلوت دہد ربّ رؤف

آں زماں اخوانِ او در اعتلا — واں غریب از قیدِ غربت در عنا

حصحص الحق یوسف صدیق را — داد تمکین در زماں از ابتلا

بادشاہش برگزید از بہرِ خود — پس عزیز از حفظ و علمِ خویش شد

حکمت و ملک از عطائے حق رسید　　پس ز بندش غنچۂ فتحش دمید

افترا را طشت از بام افتاد　　خرمنِ تزویرِ اخواں شد بباد

باطل آخر دستِ حسرت میزند　　مے فتد در چاہ ہر آں کش میکند

خاکِ سجنِ مصر را پیغمبرے　　آبیاری کرد با چشمِ ترے

با سویدائے دل آبِ دیدہ چوں　　شد مرکب بہرِ تسویدِ جنوں

در محبت نقطۂ انداختہ　　مشترک در محنت آنرا ساختہ

زاں سبب یوسف بیادِ نازِ آب　　وز شرِ اخوان خود با تاب و تب

مے کشید آہے کہ از حبِّ وطن　　گاہ مے نالید از حبِّ وطن

خاکِ زنداں را بآبِ چشم و چاہ　　تا نہ تر بنمود نستد آب و جاہ

آں عزیزے کز ہوائے ننگِ تن　　بے گناہے کرد در قیدِ محن

ن دجہ اش بگذاشت بہرِ آں عصیم　　گشتہ بود از حفظِ ناموسش اثیم

عزتش دادند آں معصوم را　　حق دہد حرمت چنیں محروم را

از تکاثرِ اخوۂ یوسف شدند　　بر اخِ احسن بزعمِ خود بلند

از تکابِ جرمہائے بس اشد　　شد ز کبرِ نخن غضبۃ و از حسد

مقصدِ مذمومِ شاں آمد بدست　　چوں پدر را از نورِ چشم خود برست

دجہِ اب را خوب خالی ساختند　　با صلاحِ شاں سپس پرداختند

لیک از نفرینِ خلق و بابِ زار | کے رسید بر ضمیر شاں قرار
سہم خوردہ از کمانِ شاں فگار | در قفس صید و چہ توبہ از شکار
چوں زِ بورانِ نبی سر زد خطا | چراں نگردد در جہاں قحطے بپا
سختیٔ فاقہ بچوپان در رمہ | بے افاقہ بر فزودے بر ہمہ
گرگِ موہوم برادر خور بجواب | زہرۂ شاں را نمودے آب آب
ایں عذابِ جاں بُود بر ظالماں | گرچہ میگردند ظاہر کامراں
نفسِ لوامہ بہ توبیخ و اذٰے | در تصور می نماید خوف ہا
جز جزائے اصل ہم دیگر سزا | مے فتد بر جانیان ناسزا
یوسف اندر چاہِ تیرہ وحی یافت | بر سرِ تو خواہد آخر مہر تافت
در غلامی و اسیریِ سفر | باہمیں تسکیں زغم گشتے بدر
واں دگر جانب ز خطراتِ دلی | عیش تلخے داشت اندر مقبلی
خشک سالی تا چنیں زحمات داد | بر سفر ناچار ہر یک رو نہاد
یوسف از جوع و عطش اندر اماں | در سفر ہم در حضر با آب و ناں
لیک زا خوانش بر آمد الاماں | چوں ندیدند از خور و نوشے نشاں
گشتند آخر شرمسار و عذر خواہ | پیشِ یوسف بر سریرِ عزّ و جاہ
ہمچنیں رفتہ است قانونِ الٰہ | مجرماں گردند آخر روسیاہ
محسناں یابند آخر منزلت | گرچہ مے بینند اول مذلت

۴۲

تا نیفتد کس بعجز و افتقار   در نیابد خیر و عزّ و فتح

عدل از عقل

پادشاہے بود با عقل و خرد | عدل میکرد و تمیز از نیک و بد
زر نہادے بین رہ مرداں | وائے بر دستیکہ می برداشت آں
نوکر انش مے جو یند از کمیں | قطع ید صادر شدے بر سارقیں
زیں سزائے عبرتی مجرماں | گم نمود آثار دزدی از جہاں
حاکمانش ہم ز ترس ہم اد | میکشیدند از خصال ظلم رد

اطلاع آمد بسلطان غیور | بوئے گل را چوں نسیم آرد زدور
در بلادش قاضئی بس عادل است | فکر را در نصفتش پادرگل است
عدل میورزد بعقل و مرحمت | چوں گلے با رنگ و بوی منفعت
از فراست عقدہائے سخت را | می کند بے مکث و ہم بے نکث وا
شاہ قصد امتحانش خود نمود | در لباس عامیانہ بر وجود
از لباس است امتیاز ظاہری | بے ہنر جوید ازیں راہ برتری
لیک پوشاک است بہر اہل فن | آلۂ تاًمین و تزئین بدن

رفت سوئے شہر قاضی شہ سوار   دید در دروازہ یک محتاج زار

کاو سوائے کرد و سلطان استاد   حسب حالش پول پیش وے نہاد

زین گدا جرأت گرفت و عرض کرد   لنگ خوارد بیکسم اے نیک مرد

رفتن از دستم نیاید پس مرا   تا فلاں کوچہ رساں بہر خدا

عذر لنگ از رحم دل شاہ لطیف   کرد منظور و نشانیدش ردیف

زین قران سعد و نحس اندر فلک   رفت شور مرحبا بین ملک

گفت استاد قدیمش از وعید   لنگ مکار است تلمیذم جدید

اسپ چوں طے منزل مقصود کرد   لنگ امر تا شدن مطرود کرد

گفت شاہ را اسپ از آن منست   تو فرود آ و از آں بردار دست

دست بر خنجر بزد دزد دغا   مجرم افتاد عاقبت خود در بلا

شاہ گفتش قاضی این شہر تو   عدل می ورزد نداری بیم از و؟

گفت بلکہ عدلش افزاید امید   اسپ زین فکرش بمن خواہد رسید

کا حتیاجش بیش باشد لنگ را   نے توانا و جدید جنگ را

از برائے بردنم باید سمند   تو توانی برد بر پشتت کمند

با مسرت پادشاہ دادخواہ   جانب دارالقضا بگرفت راہ

در سفر مقصودِ شاہِ کامگار — آزمودن بود قاضی را بکار
دعوئے ناحقِ لنگِ پُر حِیَل — کرد بر رخ مسئلہ از شاہ حل
راست آمد کوزپشتے را لگد — بے توقف سود بخشد گاہ کد
از مسافر رہزنے پیسہ ببرد — زر فتادا ز دے غریب آنرا بخورد

پیشِ قاضی آمدہ شاہ و گدا — شاہ اول کرد عرضِ ماجرا
پس گدا گفتا ایں سراپا کاذبست — افترا و تہمتے بر من بہ بست
اوفتادہ دیدمش در بینِ راہ — از تمرض مے نمود افغان و آہ
گفت رنجورم پریشان و ضعیف — کرد دردِ پا مرا سست و نحیف
تا رباطم گر بری بہرِ خدا — حق رباط الخیل بدہد مر ترا
از رہِ غمخواریش بر حالِ زار — با مشقت کردمش با خود سوار
مزدِ دلسوزی و احسانِ مرا — ایں ستمگر داد با قصدِ جفا
مے ستاند اسپ کاں بودہ عصا — بہرِ پیرِ لنگِ عاجز سالہا
گفت قاضی اسپ را با اہلِ آں — میدہم فردا بلا شک و گماں
بے گواہ چوں دعوئے مذکور بود — عقل و فکرِ خویش را شاہد نمود

از رخِ شاہد حجابے چوں درید — شکلِ دیگر مشکلے آمد پدید

همچنان دیگر قضیه در میاں | آمد از قصاب و تیلی شد بیاں
گفت قصاب از دکانش تیل را | می خریدم این نموده التجا
نقره ها داری که مید همت طلا | پس ز جیب خود کشیدم سکه ها
مشت من دانا شده این دست تو | ساعدم بگرفت با قوت بید
گفت تیلی کاین همه بهتان و است | نقد چرک دست من نزآن دست
روغن از دکان من این میخرید | چشم او تنها مرا با سیم دید
بے خبر با حمله چنگل زد برآں | مشت خود پر کرده از من نہاں
زود آگاه گشتم واز دست او | همچناں بگرفته آوردم بتو
گفت قاضی این سکوک سیم و زر | میرسد با مالکش و زد گر

سه نفر دو مرد و یک زن آمدند | کنک این زن بین تشال چون آمیند
هر دو چوں شاه و گدا میگفت کاین | جفت من باشد بحسب حکم دین
با وجود پرسش قاضی چو تیغ | زن نمود از فرق این و آن دریغ
در جوابش هیچ نطقے چوں نداشت | بهر استنطاق نزد خود گذاشت
عدل گفتا این مفسده ان از زن | رحم گفتا هست این حیواں نه زن
عقل گفت ار کار راز نرمی شود | حاجتے باشد چه بر سختی چه د د؟

روز دیگر قاضی آمد پس بجا — خواست اول پیش خود شاہ گدا
گفت در چند اسپ مثل اسپ تاں — میتوانیدش بداد آنرا نشاں؟
ہر دو چوں گفتند آرے بردشاں — پیش اسپاں جملہ یکرنگ و نشاں
لنگ را استاد شیطاں نصر داد — دست خود بر پشت اسپ شاہ نہاد
داد قاضی پادشاہ را اسپ او — لنگ شد از ضرب دُرّہ زردرد
گفت قاضی شاہ مخفی را چنیں — ہوشیاری باید از مکر لعیں
از فریب او ولے در خیر ناس — راہ نباید در دل تو رنج و یاس
گر گدا آمد نہ باز از فعل بد — گر ندادم شاہ دہد کرب اشد

بعد آں قصاب را آں زر بداد — بہر تیلی درہ و زجر زیاد
گفت حرص و حیلہ آرد انفعال — با عذابے دردناکے در مآل
حاکم ار سستی نماید در عقاب — احکم الحکام گیرد زو حساب

طالبان آں زن بد اخترے — یک حکیمے بود دہقاں دیگرے
آخر آں زن را نمودہ سرزنش — کرد تسلیم حکیم حق منش
گفت از کید عظیمش پر حذر — باش تا گردد نہ بدنامی دگر
مرد دہقاں را بزیر چوب و مشت — کرد نعرہ زن بلے نزدیک گشت

گفت چشم با خیانت کور بہ — بہر جسم پر جنایت گور بہ
شادماں رفتند و خرم صالحاں — در غم و درد و ندامت طالحاں

شاہ در حیرت فرو رفتہ نشست — قلب قاضی ہم ز فکرے مے بخست
گفت در حقت نگشتہ فیصلہ — یا دگرے پرسی از من مسئلہ
شاہ نہ دیگر ذات خود از وے نہفت — سر بسر احوالِ خود ظاہر بگفت
سرو قد برخاست قاضی از ادب — عذرِ شاہ درخواست گرچہ بے سبب

شاہ پرسیدش بجرأت اسپ من — پس بمن کردی چساں احسانِ من
چوں گدا و من مساوی یافتیم — اسپ را وسوئے آں بشتافتیم
گفت ہرگز ایں نبودہ مدعا — کز شما کہ مے شناسد اسپ را؟
بلکہ مطلب بود اینکہ از شما — با فراست آں فرس داند کرا؟
فارسِ شاہانہ خود را الشوق — دید و از دستش نمود اظہارِ ذوق
گوشہا ئش ایستاد از قربِ لنگ — پاش جنبید از مسِ دستش بجنگ
انسِ آں آمد دلیلِ ملکِ تو — نفرتش حجت کہ بیگانہ است او

از زروزن کرد استفسار شاہ — کایں دو دعوے بود بے سند گواہ

گفت قاضی سکہ ہا انداختم | درمیانِ آب تا بشناختم
نیست این از تیلی روغن ناب | ورنہ بودے دہنیت بر سطح آب
چرک دستش خود ورا نا میدہ بود | بر دروغش خود زبان شاہد نمود
دادم آن زن را دواتے تا کند | پر سیاہی تو بو جہ مستند
لیقہ را شست و مدادِ معتدل | او مہیا کرد با آرام دل
کے بباید این چنین کارِ عظیم | از زنِ دہقان جز از زوج حکیم

بر شعور و ہمتِ قاضی بماند | شاہ حیران و چنین تحسین بخواند
سازم ار ملکت بجائے خویشتن | فرضِ ملک آری بجا بہتر ز من
لیک نتوانم بقدر تو قضا | قاضیم سازند اگر قدر و قضا
قدر قاضی باد شاہِ مقتدر | بس فزود و دادش انعام دگر
برد قاضی عزت و شہ اعتلا | لَیْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعیٰ

پس سوئے شہزادہ گردم زانکہ او | ماندہ شد زین قصہ ہا و گفتگو
یک دماغ نازک شہزادگی | عشق افزودش دگر آزادگی
کرد استفسار چون از نے ظریف | یافتش دلدادہ دختِ لطیف

دخترِ زاہد ہمیّا باکفاف | نامِ نیکو داشت از علم و عفاف
رفت نزدِ او مشیرہ عرض کرد | شہزادہ راست از عشقِ تو درد
من نمیگویم کہ کن صحبت باو | میکنم لیکن زتو ایں جستجو
شہزادہ را بگو گر عاشقی | شرط شد ثابت نمودن صادقی
آرزوئے من برآرای نوخصال | ورنہ وصلِ تو و من باشد محال
رتبۂ علم است فوق از جاہ و مال | من زتو عالم ترم اہل کمال
گر ز من بردی سبق در علم و فن | می شوم ماتحت و تو برتر ز من
شہزادہ گفت چوں دل داد مست | میدہم تن ہم بالفاظ قسمت
پس قدم بنہاد در میدان فن | با مسرت او فتاد اودر محن

چوں تلاشِ اسپ گُم را ینمود | شد ملک طالوت سلطانِ یہود
در پئے آتش چو موسیٰ بشتافت | نجم نورِ حق برُوئے او شتافت
در امورِ ملک و دیں ہر دو شہاں | داشتند از پیش استعداد و شاں
در سرائے غوث اعظم رفت دُزد | بہرِ وزدی اولیائی یافت مُزد
بود لازم قطعِ دست آں شریر | نزدِ قاضی نے ز پیرِ دستگیر
از بصارت مستحقِ حد نمود | وز بصیرت مستعد مجدد بود

گاہ شود عشقِ مجازِ بے محل — معبرِ حبِ حقیقت مشتمل

منہمک شد شہزادہ در علوم — کز محبت شد فراموشش رسوم

در تفاسیر و احادیثش شغف — کرد ذوقِ حسنِ فانی بر طرف

از طبیعیات و فقہ و فلسفہ — از دماغش رفت اوہامِ سفہ

از سیاسیات و تاریخ و سیَر — شوقِ نامِ جاہ و دانی شد بسر

در ریاضی شد چنیں کامل کہ کرد — یاد غرق از اربعہ بار وئے زرد

ذکرِ احسانِ بشیر اکثر نمود — کز جواناں مرگ امانش دادہ بود

جہل موتے بود دیگر ہم ازاں — کرد احیایش بتدبیرِ نہاں

مطلع شد شہزادہ چوں براں — شد تمام عمر ممنونش بجاں

لغو و لہو است اشتغالاتِ ندیم — احترازے می نماید زاں حکیم

نیک گفتارِ ظریفِ ما حکیم — بود بیش از نصفِ حرف ہزل کم

خوانِ بوقلمونِ جدش بانمک — از مذاقش بود خلطے چوں نمک

چوں کلامش بود با ایں قاعدہ — شاہزادہ یافت از وے فائدہ

بر ظریف آورد خیرِ عائدہ — میزباں گشتہ [illegible]

ہرکہ بر دیگر کند احسان و من — رزق و نعمت بخشدش [illegible] ذوالمنن

از ظرافت بر وزارت زیں سبب — شد مقرر از رهِ علم و ادب

بهرِ شهزاده بسعی و اهتمام — یافت او بنتِ شهِ با احتشام

زیں حباله شد مضاعف اقتدار — دشمناں را ضعف گردید آشکار

حسبِ امرِ زاهد آں دختر بداد — با شریفے عالمے عالی نژاد

بست بهرِ شاں وظیفه بازمیں — تا نمایند از فراغت امرِ دیں

همچناں محتاج و مسکیں را بزر — خوش نمودے ز کلامے چوں گهر

بهرِ مرضیٰ و یتامےٰ از دوا — و ز دلاسا تحفه‌ها کردے عطا

بیکساں را خوش مزاجیٔ وزیر — از عطائش بود افزوں تر نصیر

مصطفےٰ از روئے تمکین و فلاح — ابنِ عم را منع بنمود از مزاح

از کلامِ با تکلف سجع دار — کم کن استعمال اے صاحب وقار

در جواب آورد اهلِ ذوالفقار — تبت عما قلت رابے اختیار

گشت متبسم ازیں پاسخ رسول — بے تصنع قافیه‌اش شد قبول

عمر چوں شہدِ شہادت را چشید — شد پئے مسند نشیں گفت و شنید
اعتراضے شد بطبعِ مرتضےٰ — ظرفِ ر نگینے نشاید شاہ را
از مزاجِ شاہ مزاجِ سرکشاں — می کشد از جادۂ طاعت عناں
گشت شاہِ اولیا چوں بادشاہ — منحرف شد ابنِ بوسفیاں ز راہ

از مراعاتِ علی نیک خو — عمر خود میکرد خوش طبعی باو
شد بروں از مجلس و پنہاں نہاد — کفش ہائے مرتضیٰ را بر عماد
چوں علی برگشت و پیزارش نبود — جستجویش از نظر ہر سو نمود
بر ستوں افتادہ دیدش کز قدش — بود بالا تر ہم از رفع از یدش
پس بدست و ردشں از توسیل جست — وز خرد دانست کایں کارِ کہ ہست
آں ستوں برداشتہ زیر و زبر — در تہش بنہفت نعلین دگر
کفش خود فاروق چوں ناپید دید — ہیچ نتوانست بیرونش کشید
زیں جہت دانست کایں کارِ علیست — شیر قوت مثلِ او دیگر نزیست

همچناں اصحابِ پیغمبر بزرم | هم مطائب می شدند از قسمِ بزم
چوں مجاهد دشمنے را باکمند | بر زمیں انداخت از پشتِ سمند
مومنِ دیگر سوئے زخمی دوید | گردنش را زود با خنجر برید
گفت اکنوں قاتلِ عبدِ صنم | چوں منم پس مالکِ ملکش منم
چوں ربودے از قتیل اسپ و منال | غازیِ اول نمودش ایں سوال
من فگندم مرغ را در دامِ خود | پس بده با من چساں مالِ تو شد
حقِ صیاد است متحقق بصید | کار دش با زورِ خود در بند و قید
پس بدزدی میبری صیدم کجا؟ | سے بزم تا خیمہ ات گفتا دلا
مرگ نزدِ شاں حیاتِ حق چو بود | لا جرم مقتل بہ از محفل نمود
نیست زیں دنیا بجز دارِ الم | بہر مومن ہست در عقبیٰ نعم

از نبی پرسید بائے پیرہ زن | می شود آیا بجنّت داخلِ من
گفت آنجا مرزنانِ پیر را | ہیچ نہ بود مسکن و ملجا و جا
گشت غمزن زیں حدیث آں ارزن | چوں نفہمید از ادب لطفِ سخن
پس بفرمودش کہ پیری عیب صد | دارد و فردوس بے نقصے بود

۵۵

مرد و زن از مومنانِ صالحاں در بہشت آیند از سر نوجواں

آں حبیبِ حق شرف بخشِ انام در لطیفہ ہم نمودے صدق تام

چنگ و جنگ

ارمغان راست بر آستانِ

اعلیحضرت محمد ظاہر خان شاہ افغان

المتوکل علی اللہ

زفطرت نه بر روح بل بر جسد | باندازهٔ خیر شر مے رسد
زاید ز مفسد فتنه گر عذاب | بمصلح ز مردم ہم آید عقاب
زسه یقتلون یثبتون یخرجون | سزا شد با صلاح بتر زبون

چو بے شغل بودم نه بیکار بود | دلم در تعلم گرفتار بود
برائے عمل علم آموختم | پیاپے بجان خرمن اندوختم
ہزاران کتب خواندم از فارسی | بانگلیسی و اردو و فارسی
به پشتو و عربی و پنجابیم | زبس چشمه شد دور بے آبیم
زبانہائے قومی اگر بشمری | بتفصیل دیگا نو و ا ر مری
پشتو و پراچی به تحقیق شان | جدیدی و شغنی بتدقیق شان
توازن چو کردم بدگیر حروف | باہل زبان ہم نمودم وقوف

چو بودم به فرصت ز کردارہا | شنیدم حکایات و گفتارہا

شود در قفس طوطی ناطق اگر — کجا گنگ در بند ماند بشر
شدم حافظ و پخته خامه بگور — نه خام و نه چون بعض حفاظ کور
چو طفل چهل ساله جان بر لبم — بدر آمدم زین دگر مکتبم
چه حق گفت حافظ که لعل از حجر — براید و لیکن بخون جگر
ازآن قبر احیا برون آمدم — بهستیٔ معنی نزدون ترنم
بتعلیم ملت چو بودم بقید — همان مقصدے آخرم گشت صید

شدم بعد زندان بضع سنین — مدیر مکاتب بکابل زمین
چو طلبه نمودند شور و فغان — پئے جنگ ہا ترک شد امتحان
به ترفیع خود ہر یکے جستجو — بنا کرد با دعوے و گفتگو
یکے پیشم آورد خط وزیر — که دو صنف بالا تر او را بگیر
دگر را چو گفتم کجا مے پری — بده صنف جست از سبق برتری
عجب طیر روحش بسرعت پرید — که در جنگ دزد کلان شد شهید

یکے در نگاهم ز طلاب خورد — مجسم خرد گرچه سن بود خورد
سراسر رشادت بعمر صغیر — باخلاق عالی چو مرد کبیر
شریف و نجیب و مطیع و حلیم — عزیز و کریم و هم ابن کریم

سوالے محالے نہ گر گشت حل | بطبع متینش نیامد خلل
شگفت آمدم در ہمہ باخردش | من او را چو دیدم ہمہ تن خموش
چو پرسیدمش گفت بے اضطراب | بہر جا کہ دانند دائم صواب
ولے نیز از حق خود نگذرم | بطاعت چنیں حریت شد توام

پدر بود آنگاہ بمیدانِ حرب | بانگلیس میکرد حدت بضرب
چو سنجتم احوالِ خوف و رجا | تشکر نمودے بفخر و رضا
نشیب و فراز امور جہان | تلقی بتسلیم کردے عیان

علو و فساد از مزاجش بعید | باذعان حق عاقبت شد سعید
سر ہو در ینجا شود ہر کہ خم | در آنجا بسر بشکند تاج جم
چنیں مرغ بر شاخ طوبےٰ سزد | نہ در برگ و بار فتادہ خزد
کشاد دش پر از جبہۂ باز او | ہمائے خودش سایہ انداز او

مدارس بہ پیرس شدش پایگاہ | بود از حصول فنون گوے جاہ
عواریف فاضل معاریف اہل | نمودند اکمالِ تحصیل سہل
دبستان او بہر اعلام پیر | شبستان او دودمانِ وزیر

دلے خاندان خودش از همه — به تنویر اخلاق برتر چو مه
بمهر پدر انجم اعمام او — باشکال ظلمت بها تهتدوا
مهیاش شد بسطتِ علم و جسم — بوجه نکو از رخِ رسم و اسم
بکابل چو دوباره جلوه نمود — همان رفق و رشد و مزایاش بود
مدیران بسے در فرانس ارچه دید — مرا لیکن از خود مدیرش گزید
رئیس ارچه بودم مدیرئ پیش — شرف بخشش گردید از حال بیش

بگردش همیشه بود روزگار — به تندی رود گاه لیل و نهار
چنیں چرخ تیز است در انقلاب — که صد سال گذرد بیک چشم خواب
ز اسباب دیرینهٔ سر بسر — نتائج بیک وقت آید بدر
حوادث که باید بقرنے بروز — نهد رو درین دور پیهم بروز
چنین روز تاب و تبِ یکشبه — مساوئ عمر است در تجربه
کنایه باین امر باشد بدہر — که یوم الف عام است و لیل الف شهر
تغابن بود این زمانِ درو — چو گندم زگندم رسد جو زجو

درین دور چون دید بس گرم و سرد — بسی خورد گه بود شد سالخورد
نوید نمن بمستضعفان — امامت و هم وراثت بشان

چو کان ابو اسالحا پس پسر — بدولت رسید افسرش شد بسر
خصوصاً چو فرزند هم ارجمند — خلف بود شایان و پابند پند

نصیحت پذیر از قریب و بعید — از آنجمله گلبوے سعدی شمید
خلاصه بر شاه فرخ نهاد — گلستان گل و بوستان بو نهاد
دگر اقتباسے شد از مثنوی — که بر وعظ و حکمت بود محتوی
محال است تکرار جمله کتاب — توان خواند در فرصتش انتخاب

تنقل بمضمون چو ملزوم شد — زمن نیز منقول منظوم شد
نزیبد که مس تحفه آرم بزر — ولے پل شد از من طلا از دگر
مفید است هر دو بجاے جدا — نه چیز عبث آفریده خدا

اله است رب شدید العقاب — رؤف و قدیر و سریع الحساب
هو الظاهر و باطن و بیهمال — هو الاول و آخر و بے مثال
علیم و حکیم و حلیم و صبور — خبیر و بصیر و کبیر و شکور
سمیع و بدیع و مبین و حمید — متین و ملیک و قوی و مجید
غفور و رحیم و کریم و احد — غنی و علی و ولی و صمد

اگر سایۂ ایزدی شاہ بود | تخلق باسمائے حسنے نمود
بہر دو صفات جلال و جمال | بقدر بشر خوب کرد اکتمال
بجا آردار شرط ظل اللہی | شود پرتو نور حق بر شہی

بقرآن شد است امر احسان و عدل | مواخات و قسط و مراعات و عدل
ہمہ را رعیت ہمہ راعیان | زروے حدیث اند مسئول آن
بود رفع درجات حق کسے | بایمان کہ در علم کوشد بسے
عمل ہر کہ صالح نماید مدام | برفعت رسد با مفاد و مرام

کلامش اگر طیب و پاک بود | بعز و علا کرد رخ بر صعود
کلام الملوک ملوک الکلام | علم نیز باشد عمل از کرام

بدو چیز خورد است مرد کلان | بقول پیمبر بقلب و لسان
کمالات دنیا و عرفان دین | بدل گشت حاصل بدل شد مکین
بدان قلب مومن شدہ عرش حق | کہ گنجد در آن کائنات ادق

جبال و زمین و سما کرد ابا | امانت پذیرفت دل از وفا

تقرب نمائید با کبریا تؤدوا الامانات الی اهلها
دل شاه بود شاه دلها ازان که باشد امین امور جهان
بشرطیکه سازد امانات ادا بصدق و صفا و عطا و سخا

خزانه شود صرف ترفیه و منّ بتعلیم و تعمیر قوم و وطن
نیاگان سپردند خاکش اگر گزارد با ولاد در ترکه زر
خلف کرد تخم سلف را ثمر صدف قطره گیرد برارد گهر
باصل قوی فرعها فی السماء دهد کل حین شجر میوه ها

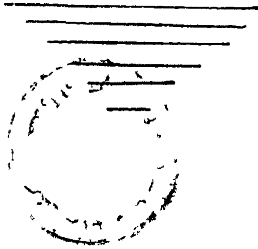
ز دهقان چو پرسید نوشیروان که پیری و میری باندک زمان
درختے نشانی چرا در زمین که نخوری بعمرت برو بار ازین
بپاسخ بدینگونه در بار شد که دنیا بود جائے داد و ستد
درختے نشاند شخص دگر که از آبیاریش خوردیم بر
نشانیم ماتا خورد بر دگر نشانها گذاریم هم سربسر
چو شاه خواند بر حرف او آفرین علاوه نمودند بخشش برین
چه دستور شاه بود اعطاے زر بتحسین کس لب کشادے اگر
دگر گفت دهقان که نخلم چه زود خودم راز خرما دهن پر نمود

ملک گفت زہ بازو انعام داد | زدہقان برین نطق دیگر بزاد
که اشجار آردبیک سال بار | ثمرداد شجرم بلمحہ دو بار
پسندید این قول راہم چو شاہ | نمودند اکرام و بگرفت راہ
که گردد خزانہ تہی لیک ازو | ببینند خزان گلشن گفتگو

بقرآن بیان گشت این قاعدہ | که در حرث دنیا بود فائدہ
زوال این پذیرد مگر عنقریب | شود بعد از آں زارعش بے نصیب
اگر حرث عقبےٰ بود در نظر | بقا و زیادت بود در ثمر
بگل غنچہ روید چنین تو بتو | که تازہ بتازہ دمد نو بنو
شگوفہ کند گوہر و زر نثار | معطر فضا و ہمیشہ بہار
بپوشد چمن خلعت مستمر | زاستبرق و سندس خضر و تر

چنیں شاہ ظاہر نمودہ سخا | بخدمات بے منت و بے ریا
مطابق باندازۂ تخم و کشت | نہ بیش و کم از اجرہ فرمان نوشت
نہ تنہا بہ تنہا بدلہاشں ہم | بود اقتدار و مواسات و غم
رعایا و شاہ ہر دو مشغول کار | باخلاص و ایثار نعمت نثار
بمحکوم و حاکم رسد بالیقین | مکافات از احکم الحاکمین

ترنم بود مضمر ذات نے | زظاہر بمعنی توان برد پے
گل پادشاہی برنگ است و بو | حشم ظاہر و باطنش نیک خو
چو باطن زصفوت مشعشع بود | زلمعات ظاہر منور شود
شہ ظاہر آمد چو افغان پناہ | محمد حسین است آزرم خواہ

خواب و بیداری

جنابِ حکیم احمد داد خان — بمعطیٔ واحد سپرند جاں
سخنہائے حکمت بفرزندِ خویش — بمیراث دادند از مالِ بیش
یکے آنکہ روزے نمودم سوال — بوضع مؤدب میانِ مقال
سبب چیست در خطبۂ وعظ و پند — برائے مخاطب بسے سودمند
چنیں خواب بر مردم آرد حجاب — زمردم نہ بینم کسے جز بخواب
اگرچہ بگوشم رسد صدا — نمی آید از ناصحے برملا
پیاپے بچشمانم آبے زنم — ز بوئیدنِ سرکہ چارہ کنم
بنوشم اگر قہوہ تند چائے — ندانم کہ باشد چساں حکم درائے
چو دیدند ایں دخل بیجائے من — نمودند یک پرسشے مجملاً
شنیدی سرودے بگفتم بلے — غنودی ہم آنجا بگفتم کہ نے
فتادم بغور از د ضدین خود — تنوم بر دے ترنم چہ شد
شب و روز در محفلِ سوز و ساز — چرا چشم من بود بیدار و باز

زبادام و خشخاش چندیں درم ز رایونل و سلفونل هم خورم
بافراط نوم از یں ادویه نخیزد ببوئے مُغنی نگه
ولے باز ترسم که هم زیں اثر شوم پیش واعظ بتر کور و کر
چو دریافتند ایں پریشانیم کشیدندم آخر ز حیرانیم
بقولے که تاثیرش اکسیر بود ز تکثیر و تقصیه نوم ربود
خطیبے چو گلہائے نطقش فشاند ز نطقش براں سامعے را نشاند
ز ازہار شد چوں معطر دماغ نگنجد دگر شوق گردش بباغ
چو بستر ملائم خورد با بدن کند خواب را در برِ خویشتن
بود بر سرِ رختِ آگنده گل شگفته و تازه پراگنده گل
بر انساں شود از جبلت محال که یابد بجز خواب شیریں مجال
چو سمع حدیثِ سنی کرد گل پس آنگاه شد شمع بیدار گل
کلام خدا گلشنے سربسر دراں مست و بیهوش گردد بشر
چو غنچه است قرآنِ بسته بدست چو وا شد برائے تلاوت گل است
بیانِ معانیش چوں رنگ و بو که از شرح نشرش شود چارسو
چو فرقاں گل آمد سماع است خار بسا رنگ و چنگ و رباب و ستار
چو مطرب سرائید و گسترد خار تواں خفت کے آدمی هوشیار
بپیاپے بدل چوں رساند خلش ز اوتار و زنگ و نئے مرتعش

چو نغمہ زند نیش ہا یت بجاں | کجا بہرِ خفتن بیابی اماں
عسیٰ اَنْ تحبّوا مکارہ کہ آں | نماید برایت بسا دستاں
گلے شوخ و پر شوکت ارینگری | بخوبی کامل گماں مے بری
مباش ایمن و خوف حزما بدار | بپوئیدن از سم پچیدن زمار
مبادا کہ خاصیتِ سم بود | بخارش نہاں مار ہم ضم بود
چو خارِ خیالِ عذابِ ابد | بجانت بوقتِ تنعم خلد
نہ از ذکرِ قہار غافل شوی | نہ در وعظ بر خواب مائل شوی
ندارد مزاج تو سہر و سبات | علاج است دریادِ حقت ثبات
اگر مضجعم بود عسر و نعم | وگر اوفتادم برنج و ہمم
شدم ار یتیم و غریب و سیر | زجدم بجدم باوصاف پیر
بخسپم بگل یا بغلطم بخار | بلے شاد مانم بود حق چو یار
الٰہی بہ بخشا مرا والدین | کما ربیانی (محمد حسین)

برائے اطفال مکتب

جهان آفرین جفت ها آفرید — ز ارض و سما کرد زوجے پدید
یکے دردمند و دگر چاره ساز — یکے با نیاز و دگر پر ز ناز
یکے بد مزاج و دگر نیک خو — یکے زشت شکل و دگر خوبرد
یکے جنگجو و دگر صلح کل — یکے خار دار و دگر گلِ گل
یکے در قصور و سراپا قصور — دگر بے گناه گرد از خانه دور
یکے بر سر پر امارت بلند — دگر بر زمین اسارت به بند
یکے بر سبق میل دارد چو شیر — که پس گرد و از صیدِ تعلیم سیر
دگر از ادب میگریزد چو دود — شکارش سگِ جهل آخر کند
یکے شد معلم چو با عزِ نفس — دگر ماند شاگرد با عجز نفس
تو مثلِ اسد باش و روباه مشو — بمیدانِ علم از همه پیش رو
که به منزلِ عزت و آبرو — رسی با هنربران آفاق پو

جوانان چو سستے عزا امیدوند — زنان وضعیفان بخانه روند

یکے زورِ بازو نماید بجنگ ‌ ‌ کشد دشمناں را بتوپ و تفنگ

دگر میکند عاجزانہ دعا ‌ ‌ دہد فتح و نصرت بفضلش خدا

بطلابِ دارالعلوم امتحاں ‌ ‌ جہادے بود سخت و غیرت فشاں

دریں رزم رفتی بہ تیغِ قلم ‌ ‌ کہ خون سیاہی چکد در رقم

یکے زار دبے زور غیرِ نیاز ‌ ‌ ندارد دریں صف بگر تاب و تاز

بصدق و صفا میکند التجا ‌ ‌ بمقصود برساندت کبریا

برآئی بعز و شرف زیں مقام ‌ ‌ شوند اہلِ خانہ ہنو شادکام

ہزاراں ثنا بہرِ تو اے کریم ‌ ‌ چساں شکرت آرم بجا اے رحیم

چو بر رخشِ رخشاں خورشد سوار ‌ ‌ بیک جست سر کرد گیتی تہار

ولے شد گرفتار در زلفِ شب ‌ ‌ سیاہ گشت روزش بتاب و تعب

ز مہرِ منور رسیدش اماں ‌ ‌ نہاں شد خود و کرد مہ راعیاں

چو عکس او فتد از رخِ آفتاب ‌ ‌ درخشد بجرمِ سیاہ ماہتاب

ابوبکر از نورِ شمس الضحےٰ ‌ ‌ بدیں نہج گشت نجم الہدےٰ

پس از سرورِ کائناتش رسید ‌ ‌ عصائے خلافت بدستِ رشید

بفرمود اول کہ اطفال را ‌ ‌ تعلم نمائید در ابتدا

بسبع سنین با دلا سا و پند — بدہ سالگی سرزنش ہم کنند
شود غنچۂ سبز از دستِ راست — بجز نار استاد خشکش کجاست

برآید چو خورشید با آب و تاب — بروئیش کشایند در ہا شتاب
حرارت چو شدت کند نیمروز — ببندند ابواب را از تموز
چو بعد از زوالش شود نرم باز — نمایند دروازہ ہا نیز باز
چو خورشید شد غارب و بے ضیا — ببستند شب خلق دروازہ ہا
ز خورشید و دروازہ ہا چیستاں — بگوئید ورنہ نمائم بیاں

چو شخصے بود صاحبِ مال و زر — ہمہ بر رخش میکشایند در
بہامے نشانیم بہ چشم و سر — کہ از آں تو ہست ایں و از در
چو گردد توانگر تعدی کناں — نشینند در بستہ از خوفِ آں
اگر باز نرمی کند اختیار — بیارند در جائے خود با وقار
چو مفلس شد و بے زر و بے نوا — بروئیش ببندند دروازہ ہا
خورِ علم لیکن بنصف النہار — درخشد ہمیشہ بلیل و نہار
زوالے ندارد کمالاتِ علم — بود نور پرتو ز ہمراہِ علم

لوعِ پیاپے کند ایں ذکا [3] بریں مطلع باشد اہلِ ذکاء

برائے سپاہی

قرآن فتح و ہدایت نشاں   اَعِدُّوْا لَهُمْ مَّا اسْتَطَعْتُمْ بخواں
ظفر بدہ چند گردیم چوں   مقابل بود قوم لَا يَفْقَهُوْنَ
لئے نظام است وضع اساس   شود خوب عسکر ز سر تا براس
ری ہر دو بستہ سر ہر دو پا   برابر باندازۂ پائے و اہ
ز انوشتی راستہ تنہ ات   کشیدہ بہ پیش اندکے سینہ ات
و دستت بیاویز در حال آں   سر پنجہ تابند چسپاں براں
ر رزے کہ پتلوں بدار میاں   بچپیدہ کلک میانہ آں
بارنج خم گردنت پاک مو   میانِ دو شانہ نظر رو برو
خمیدہ زنخ نرم سوئے یخن   برابر بہر دو قدم بارِ تن
بدل حبِ دین و وطن جاگیر   بسر ہوشیار و فدائے امیر

ضروری بدانید تاثیر را | در آرید دشمن پیاپے ز پا
کہ مقصد ز جنگ است قتل عدو | اگرچہ بدست آید آں روبرو
تستر بود بعد آں لازمی | کہ تاثیر گیر و ازاں خادمی
سلامت بمانی بجائے نہاں | ز اعدا کنی جوئے خوں را رواں
ز تاثیر شد مدعائے ہلاک | تستر نہفتن بلا خوف و باک -

تعرض بود پیش رفتن شتاب | بقوت سر خصم خانہ خراب
ہجوم است یا برچہ حملہ اخیر | کہ دشمن بگردد قتیل و اسیر
بجز ایں دو صورت نمانید تا | فرارش نیارد پس او را بجا
میفتید ماندہ ز تعقیب وے | نیرزد وگرنہ ظفر ہیچ شے
شروع تعرض بشب میکنند | کہ پیش از سحر خوب سنگر کنند
نمائند در صبح زور ہجوم | برآرند از جائے اعدائے شوم
چو غالب زیادہ آتش ما بود | کمک بہر ما یا فراواں شود
بدشمن رسیدہ است یا بس زیاں | برو زاست واجب ہجومے براں

فرائض چہار است بر استناد | با مداد کردن دل فوج شاد
بہر سو فرستادن کاشفاں | خبر تا رسد از حریف و مکاں

پس و راست و چپ چو دشمن رسید — بدفعش نمودن مساعی مزید
بطرزِ نکو شوق دا دن بجنگ — الا شیر مردانِ میدانِ ننگ
اگر فتح گردید مال و شرف — بدستِ شما آید از ہر طرف
وگر کشتہ گشتید روح شما — بآرام جنت شود بر ملا
خوے بنہ دہ ڈکہ پہ وینہ سرہ — وتینستہ خولہ دی نہ خولی سرہ

دلم گشتہ چنیں بریاں کہ از سوز و گداز آں
چہ ابر آہ بر خیزد کز آں اشک رواں دارم
فتادم ماندہ و بیکس چنیں در کنج گمنامی
کہ از علم و ہنر نامے نہ از عزت نشاں دارم
ز اموالِ محبت تا بسر دکانِ جاں پر شد
ندارد ہیچ تاجر ساز و سامانیکہ من دارم
طریقم راستی باشد وفاداری رفیقِ من
ندارد ہیچ زاہد دین و ایمانیکہ من دارم

عیش است با تنعم در موسم بہاراں
از مردمانِ خرم در باغ و راغ یقاں

زیبد نہ با تلاطم در قعر تارِ زنداں

این است بہرِ مسلم یک امتحانِ ایقاں

سوئے ضعیف ظالم چوں گربۂ بموشاں

این طور ہست دائم صدہا گذشت سیحقاں

کرم مہرِ خفتش ار بدہد مگیر ایں مہر را   عقل باشد مہرا و مجنوں بسازد مہرا

با مربی قرب نگزیند در نشۂ شباب   بعد نشائت راہ ندہد ر زشعاع مہر را

زینہ کز عجز افراز د ترا بر بام عز   پشت سوئے آں کتی داری بچشم اسپہرا

ہیچ خوبی کاندراں زشتِ نہانی نیست نیست   رجز بینی محرمِ بینی بینو چہر را

مستبدے عادلے ہم کرد وزرا را اسیر   گرگ وش در بیم گرد اتید بزرگ مہرا

بسے گل بکوہ و بیاباں شگفتہ   بسے دُر در ابحار و دریا نہفتہ

ازیں رنگ و بوئش و زاں آب و تابش   کسے خط نبردہ نہ درسلک سفتہ

غمام تیرہ رفت و آسماں شد صاف بیش از پیش

غموم خیرہ آرد عیش شیریں ہمچو نوش از نیش

تدرج

ضح سن باید که تا حاصل کند بضع ثمن
هر دو صدیقاں یکے از سجن دیگر از ضمن

لحظهٔ باید زیادت نے که آتش بے خبر
تو دہائے خاک سازد قلعه و قصرِ کہن

لمحهٔ باید که لمعِ برقِ خشمِ بولہب
خرمنِ خصمش بسوزاند بسوزد خود معاً

ساعتے باید شود انساں ز تدبیرِ منیر
خود سراپا نور و دشمن نار تا ابد الزمن

موسمے باید که تا بارانے از الطافِ طبع
خار و خس در شوره زار و لاله روید در چمن

عمرہا باید که تا یک ملکِ وحشی از صفا
تا بہند و اندلس گردد منوّر از عدن

دہرہا باید که تا یک قوم عازم ز اتحاد
فاتحِ عالم شود نیز اہلِ علم و رائے فن

مدتے باید کہ تا عقدہ از عقوبت حل شود
از رہائی اسیرے یا زعادت با محن

بدوں بارشہ ماہ فرقت اعین کجا زائید
گُل فتح و ظفر بے خار جرح و زجر ہا کہ چید؟
بلا قربانیٔ صد دن و بدن کے حج قبول اُفتد
بغیر فاقۂ یک ماہ نہ بخشد ہیچ لذت عید

بعز و شانِ رزم و بزم معروف آلِ داؤد است
باین اوج سما پیمائے صنعتہا ش برسانید
چو آں فنِ حدید و علم طیارہ وراثت یافت
بجدش نے زجدش آ لماں در آسماں بپرید
مسلماں وارث اصلیٔ ملک و حکم بود اما
شدند اغیار اہل آں چو او خود ناخلف گردید

معادن را کہ ارض حاملہ در بطن خود پرورد
سوائے دایۂ عرفان ماہر دیگرے نکشید

جو گلہائے بیاباں بحر بے پایاں بسے دارد
جو اہر بیش قیمت آب و تابش را نہ چشمے دید
ہزار و لک لکِ دشت و جبل با صد صدائے خوش
بریحاں مست الحاں گشت و صوتش را کسے نشنید
بطائر در قفس طاری است خوف گربہ و صیاد
ز مرغانِ کلاں طور ستم یا اندوہ تفرید
بشبخون قوت خود کبک و خسک بمود از اں خرم
کہ قوت بہر خونریزیٔ خرس و خوک می بخشید
ہماں باز یکہ در بازی شکارے کبک دری کرد
بحال رشتہ بر پائی ز مور و پشہ ہا برسید
چو مبخ آسیا پابند یکجا سالہا ماندم
بگردم گردش گردوں سلامت او بپاسائید
نکوکاراں بہ سجن افتادہ از بغض سنین بیکار
رعیت فیض از انہا یافت سنئے شاہ حال شاں پرسید

موقع ترحّم

اگر ڈاکٹر شد بموٹر سوار — کہ برسد بحالِ مریضان زار
براہ است بر ہر قدم مورہا — ہزاراں کند مرکبے زیر پا
برائے بقائے شاں آہستہ راں — مریضانِ تو گرچہ بدہند جاں

اگر لشکرِ مورہا صد ہزار — ہجوم آورد از یمین و یسار
فروش و ظروف و متاع و منال — شود از لگدکوبِ شاں پائمال
ز خانہ و جائے تو بگریز دور — ولے مورہا باشد ایمن ضرور

بملکِ تو دشمن اگر رخ نہاد — مکش فوج بر رہے آں بدنہاد
مبادا کہ مورے بکوچ و ستیز — بگردد تباہ بے خبر در گریز
کہ "جاں دارد و جان شیریں خوش است" — ہماں بہ کہ برداری از ملک دست
اسارت گزین و مسافر بمیر — ز فردوسی و سعدی اندرز گیر

"میازار موریکہ دانہ کش است" — نگہدار ماریکہ دانا کش است

ملخ نیز بگذار در کشتِ خود | چه دارند جانیکه شیرین بود
مکن مار و مور و ملخ پائمال | بشو دست از جانِ خود هم زبال

مکن لقمهٔ چوب از گوسفند | بکش گرگها را که جانها خورند
ولے گرگها را بود همچو جاں | که زنده است از خوردنِ دیگراں
نباتات را نیز باشد رواں | مخور هیچ شئے شود بدرا زجاں!
ولے جانِ تو از همه خوشتر است | که نتواند از لطفِ بیجا برست

خرامِ تو نکشید گر قتلِ مور | شوی طعمهٔ آں چو افتی بگور
بنالند از نیش زنبور گر | ز دهن چو انبورِ مور الحذر
کشد دانه دانه بانبار چوں | خورد آدم و سرخ گردد زخوں
بمالند در پا چنیں بد دهن | که نبرد دگر دانه ہا از چمن
بروید از اں خرمنِ صدمنه | شود سیر بس آدمِ گرسنه
بزن پیش از ایذا سرِ موذیاں | که نرسد باحدے سرِ موزیاں
بکش مور و مار و ملخ بیدریغ | که مانی بآرام در ظلِ تیغ
ببند از درِ تہلکه خویش را | بایثار ده جانِ خود خویش را
نباشد چنیں مرگ ابداً ممات | شهادت بود بلکه ابدی حیات

شب آه شعلہ بار کشم صبح نالہ را
بکنم سرایں چنیں کہ فتد شور در فضا

تا گریہ و فغانِ من ازاں مہ بے مہر
پیغام صلح آرد و اقرار بر وفا

سوزم وگر نہ عالمے از سوزِ سینہ ام
باشد میاں اگرچہ نگارم پر از جفا

کافر بغیر کیفرِ کردار خود ندید
ہرچند بر صنم نہ چنیں داشتم روا

لیکن اثر نمود بر و ہائے وہوئے من
آورد چوں زہر درے زلزال در بنا

دلبر نہ یک پری است کہ تنہا غمش خورم
از قاف در دلم بتِ دیگر گرفتہ جا

بر بود تا بہ غنچہ چہ گلچین و خار ماند
بیش دش ندید عنادل بجز عنا

گسترده دام دید چو بلبل رمید ازاں
عاشق نباشد آنکہ بترسید از بلا

گل گشت تا بہ ہجر م از امید وصل او
آتش فرا گرفت رقیبانِ با دغا

حالیکہ بود زینِ زن اکنوں شدستِ شین
پیشانیٔ عروس ندارد بجز صفا
لوریں و آسین بخشم بریں جبیں
چوں چین کیں زدا ید ازیں بے سرا یا
گفت ایں سخن ہو وٹو زجر من بسوز دل
بہر پری پر زہمہ زینت نسا
ناپولین گذشت بداغ سیاہ قید
بعد از غروب او شدہ پاریس پرضیا
بس مرد بدر کردہ بدر سر زصدر آں
بر سینۂ حسین نکنم سر چساں فدا
از ہند تا مراکو والجیر یا رہند
بنما ز زلفِ پرشکنت گرہ غصب را
بے آبرو دا برود مو ورنہ سازمت
گرد د زچنگ کاکلت پانڈی چری رہا

جمهوریت نمود چو با شرکِ اشتراک
اعلانِ آشتی به دو دل کرد ردسیا
دل پس دہد بہ مژہ دلدادگانِ زار
گر راست است دعوے اصلاح دلربا
بگذار با بخارا سمرقند و خیوہ را
از روئے حق و وعدہ بدہ پنجدہ بما
بنگر تفاوتے کہ بجاں مسئلت کنیم
آں را کہ بہر خال نمودیم یک عطا

بلغزد ار پائے یار خود سر۔ گلے کجا کز ہوا نجنبد
بتِ بلند آبم ار بریزد چگونہ آبا یستد بگنبد
نمود خانہ خراب خشمش۔ ز آتش آیا نہ سقف لنبد
چو خاک گشتم بکاخ رفتم۔ نہ انقلابست بہرمبد

حاجت بتماشائے چمن ماند نہ دیگر
چوں در بغل یار گلستاں دیدیم

نشد نصیب اگر گوہر شگوفہ وگل — تو برگ زرد خزاں را چو زر فشاں بشمار

سوز و ساز

سرزمینِ کابل و اثمار و اشجارش خوش است
با شگوفہ ہائے گوناگوں چمن زارش خوش است

غنچہ ہائے نازک و گلہائے رنگیں را دماغ
بر نمیدارد کہ در حبِّ وطن خارش خوش است

مردم سنگین و تابع در عروج و قربت اند
در خروج و کرب و حبس اشرار و غدارش خوش است

یک طرف یاجوج شیر و بر دگر ماجوجِ حرص
سدِّ اسکندر میان شاں چہ کہسارش خوش است

علم و صنعت را مروج کرد بین مرداں
بر رعیت ایں روش از میر مختارش خوش است

از فروغِ علم و عرفاں جہل بتواں محو کرد
جلب خیر و سلب شر از مہر انوارش خوش است

از تکالیفِ عہودِ سابقہ در ایمنی ئہ
زیر اکرامش رعایائے وفادارش خوش است

فوج با نادر شجاعت پر ز جوش و رعب شاذ
از لیاقت اوجِ خواه تحتِ سپهدارش خوش است

از مدیر بے نظیرش طرز محمود رقم
در نثار و عنبر افشان و گهربارش خوش است

از مضامینِ متینش خدمتِ دولت عیاں
نیز با ملت شغف از مغز بیدارش خوش است

بے مثال اندر مقالات و تمثالاتِ خوب
بدر پیکِ پیکِ شرق و غرب اخبارش خوش است

در سراجیوه سفر شهزاده بمنه نمود
سر بپاش آورد سرباز سربازِ انکارش خوش است

آسٹریا از قصاصش دفعتهً اعلام کرد
در دیانه سردیا را سر سردارش خوش است

در شگوفه نونهالے را که برکند است بیخ
انتقامِ باغباں از تیشه بردارش خوش است

اثمِ عدواں را اعانت فعلِ زشت است و شنیع
با رفیقِ ظلم دیده نصرتِ یارش خوش است

شد معاون روسیا با مفسدانِ سرویا
جرمنی با آسٹریا یک مددگارش خوش است
عہد خود با جرمنی و آسٹریا فسخ کرد
مرشد نصرانیاں را نقض گفتارش خوش است
بر اہالئے ٹرپلی پیش تر چہ ظلم کرد
بہر اٹلی روسیا ہی اجر کردارش خوش است
کرد پہلو خالی از جنگ از جبن و بزدلی
در میانِ زلزلہ ہا ضیق دافشارش خوش است

جنگجویاں چوں ہمہ باشند بدخواہانِ ما
چوب در دست عدو و حملہ برمارش خوش است
مسلمانِ نزار را با زور زر کردند زبر
آخر اہلِ زور را ہم سرنگونسارش خوش است
در گرفتہ بر و بحر یورپ از توپ و تفنگ
وز سحاب آتشیں بر کافراں نارش خوش است
شد بہانہ چوں سپاوش خون یک شہزادۂ
ایں خرابی بر فرنگ از امر دادارش خوش است

یک کروڑ افواج ہر دولت بہم آمد بجنگ
یک یک آدم ہم ز ہندوستاں فرانبارش خوش است

روس وانگریز و فرانس و سرویا و بلجیم
مانٹی نگرو بہر ایں شرکت طرفدارش خوش است

بلجیم افتاد مابینِ دو سنگ آسیا
صبر و استقلال فے باشاہ افگارش خوش است

متحد در حرب جاپاں گشت با انگریز نیز
ظاہراً از پاس عہد و لیک اسرارش خوش است

پائے جرمن از خطا لغزد برون سنگٹو
پس مغولستان و تبت ہم بجقدارش خوش است

چین و جاپاں ایشیائی ہر دو ہمکیش اند چوں
پاک ارضِ بدھ و کانفوشس ز اغیارش خوش است

آں گلولہ ہا کہ بر مشہد ز دست کفر ریخت
از ہماں آتش بغرقِ روسیا بارش خوش است

روس وحشی در تعدی گشت منجا ز چنیں
کز عذاب درد مند اصحاب سرو ارش خوش است

زاریٔ زیر و بم زار و نزار ر وسیہ
زیر بم ریزیٔ جرمن دیو طیارش خوش است
بر مسلماناں مظالم چوں زیاد آوردہ بود
نزد ایشاں درجزائے آں ہم آزارش خوش است

اتحاد و ایتلاف سہ سہ دولت ہر یکے
با دگر در اختلاف و جنگ و چارش خوش است
از دغا گاہ در وغا بر ترک حملہ می نمود
در قتالِ باہمی یورپ گرفتارش خوش است
چونکہ ویرانیٔ بیت اللہ بزعم خام بود
خانہ ہائے آں ز دستِ خویش مسمارش خوش است
کرگس آسا مے شوند از لاشہ ہائے خویش سیر
پائے در چنگال دیگر سر بمنقارش خوش است
دشمناں باہم دگر دست و گریباں گشتہ اند
دوستاں ہر یک بدیگر مشورت دارش خوش است
ترکی و ایراں ز دخلِ غیر گشتہ بے خلل
حشمت و اقبال شاں باز نگرارش خوش است

مسلمے کز پادشاہیٔ نصاریٰ کرد عار
گشتنِ اسلامیاں آزاد و احرارش خوش است

در مکافاتِ تباہیٔ مراکو بر فرانس
صد ہجوم جرمنی با فوج جرارش خوش است

ٹیونس و الجیریا تا کسب حریت کنند
انتقال پایۂ تخت و بر سر دبارش خوش است

تا عروسِ پیرس آرد جرمنی پس در کنار
سعیٔ مردانہ برائے وصلِ دلدارش خوش است

آل عثماں را حمایت می کند چوں آلماں
از حمیت بر مسلماناں ہم اظہارش خوش است

ہر ظفر از قیصر آوازِ تشکر می کشد
کا قرے وا زخدائے واحد اذکارش خوش است

حق پرستی در مصیبت یاوری یا بد زغیب
بہرِ نصرانیٔ صالح مسلم انصارش خوش است

در اسارت ہندیاں را مدتِ افزوں گذشت
بر اسیرآ خر نظر از طرف جبارش خوش است

اختلال انگلش از مصر مصر در اختلال
ارضِ موسیٰ را بہ استقلال اصرارش خوش است
نوجہلائے قاہرہ در قاہرہ با قہر رفت
خشم برعونِ ابیض شانِ قہارش خوش است

غضب چوں ہنود سالونیک یونانِ حریص
نعرۂ تحسیں بہ زد ایسکوئتھ کہ اطوارش خوش است

مذہب ما از ہمیں رہ داخلِ یورپ شدہ
پس درِ نصرانیت ملحق بکفارش خوش است
پیشتر از جنگِ ترکاں درحقِ فاتح بگفت
اطلسِ بلقان بلا تبدیل ناچارش خوش است

ترک چوں مغلوب شد باز آمد از لندن صدا
لشکرِ منصور را از فتح اثمارش خوش است
انور اشجع زد زداں مالِ خود را پس ربود
حملہ اعدا اشکن با تیز رفتارش خوش است
باز از کل دول تنہا بریطاں شور کرد
کز بر اسئے ادریا نہ حکم بلغارش خوش است
پائے اٹلی در ٹریپلی پیشک از ساحل نرفت
مجلسِ انگریز را بر قبضہ اقرارش خوش است

دو ڈریڈناٹ مسلمانان کہ در تعمیر بود

چرچل طماع را از دادن انکارش خوش است
از جہیز خود زنان وا دند ہیچ یک جہاز
طرفہ اینکہ بہر شاں از زیور او زارش خوش است
منفقات و قانتات و حافظات و ذاکرات
نصف بہتر از رجل ہمسر پرستارش خوش است
دو جہاز جرمن آمد در عوض بے اختیار
بہر شاں در دانیال آزرم و زنہارش خوش است
پس در آب انداخت کشتی ترک جرأ کرد فر
ہرچہ با دا باد عزم فتح ابحارش خوش است
در سیاست گرچہ غفلت بس نمود اما کنوں
رو نہد چوں بر ہدایت عفو غفارش خوش است
در نظامش عیب ہا بودہ و اصلاحش نمود
از خطائے تائبے اغماض ستارش خوش است

ابر را گر نثر و نشرش در اروپا شد محیط
بر ورقہائے پریشاں نظم امطارش خوش است

یک ہزار و سیصد و سی و چہار سالِ نو
در محرم از اسیر ایں طرزِ اشعارش خوش است

سوز

رحمت ربِ جہاں بر کافۂ ابرارش خوش است
لعنتِ انس و ملک بر جملہ اشرارش خوش است

یتبع الیسر المدید العسر والکسر الجہاد
کربلا کرب و بلا فردوس و انہارش خوش است

فی الحیات المستعارۃ صار بطل باطلا
شہرت دائم بعظمت حق اخیلاش خوش است

ینزل السبب الزیادۃ فلا یزال علی الزیاد
خون سید را بجانش آفت و بارش خوش است

یرکم الشتم الشدید فذا یزید علی یزید
در ہمیں دنیا سزائے جرح و اضرارش خوش است

اکبر الارحام صرعا اصغر القربی معا
نزد سفاک بخس تکدیر اطہارش خوش است

سال من ماء السہام مجلق معصوم دما

روح قاتل را ز دوزخ سوز سوفارش خوش است

اهلك الظمأ العشيرة والفرات بجنبهم

تشنگاں را ز آب کوثر عذب و اکثارش خوش است

لو قبيل ابي تراب على التراب مصفصفا

سرفرازی ابد بر آل اکبارش خوش است

بات في نوما لتغافل والتظلم عمراه

روزِ محشر با عذاب و غم سر و کارش خوش است

ساز

مومنے را مخلصیٔ شاہ کرارش خوش است

پیرویٔ سید و صحبِ صف و غارش خوش است

بیاہ شادی میں روا گانا بجانا ہے کیا

امتِ اسلام را پرہر سر دارش خوش است

رخصت عیش و طرب میں ہیں احادیثِ صحیح

درعروسی اہلِ خانہ مست و سرشارش خوش است

ایک سارنگی دھنے ہے دوسرا طبلہ پیٹے

یک بہ سرنامے سراید دو بہ ستارش خوش است

عمر بھر ہیں کام کاج اور دنیوی دھندے بہت
چند روز از دواج انسانے بیکارش خوش است

خوارم و بیکار بھی مذہب سے بے پروا نہ ہو
در ہمہ احوال قابو نفسِ امارش خوش است

بن دکھا وے فخر کے کھانے مہیا ہیں سبھی
مائدہ بر مہماں گسترده ہموارش خوش است

پھولتے پھلتے ہیں محنت سے محبت کے شجر
وز گل ہر رنگ و بو شاداب گلزارش خوش است

اپنی زحمت سے جواں دولت کمائے شوق سے
پس زمالِ غیر و از موروث ہم عارش خوش است

موتیا را بیل چنبہ رات کی رانی بھی ہے
خانداں سر سبز از ہر قسم ازہارش خوش است

گھر کے آئین معیشت میں صفائی اس سے ہے
عقل آئینہ نمائش صقل زنگارش خوش است

ایسے گھر میں امن کا ہو راج عصمت کا رواج
مخلص و باہمت و پاکیزہ دیارش خوش است

تاکہ نیک اخلاق سے ہو عزت و راحت نصیب

دائما از مرد بر زوج خود ایثارش خوش است

دوسرے کے سکھ پہ جو آرام جاں کر دے نثار

بر زنا شوئی نیک ایں وصف معیارش خوش است

مومنوں کو اجر عصمت میں یہاں بھی اور وہاں

از فرش را نفع عرب ا تراب د ایکارش خوش است

باپ بچے پر نکالیں باپ کے سائے تلے

بہر اولاد جواں والد چہ غمخوارش خوش است

جس کے منہ سے ہو ادب ظاہر ٹپکتی ہو حیا

از چنیں شاہے چو ماہے چشم دیدارش خوش است

چاند سے مکھڑے پہ دیکھو کالی دھاریاں

خط دعوت لشکر شاہ را بہ رخسارش خوش است

ہے بصارت اور بصیرت میں قوی اور تندرست

در حیا پا یاں چہ نرگس چشم بیمارش خوش است

ظاہر و باطن کی خوبی سے کیا محفل کو دنگ

حاضریں را از شغف بر وجہ انظارش خوش است

نیک نامی جہاں کی حاصل اپنے صدق سے
در لباس سرخروئی رشتۂ گلنارش خوش است

پھبتی ہے زینت انہی روزوں میں دلہا کو بہت
در لباس تنتوے زیب و پیچ دستارش خوش است

سر سے لیکر پیر تک زیبا ہے دلہا کا لباس
خوردہ گیر و دشمن او زیر پیزارش خوش است

تارے آنکھوں کے ہیں پھرتے گھومتے اور کھیلتے
دور ماہر و شاہ بالا ہائے سیارش خوش است

جنس نازک نیز بہر مرد انصارش خوش است
نصف بہتر از رجل ہمسر پرستارش خوش است

شادمانی ہائے شادی را چو تکرارش خوش است
شکر شکر بخش حق را نیز تذکارش خوش است

آبرو و الفت و آرام جاں کا ہو بقا
زاب وحدت بہر شور و زنش بارش خوش است

مد و جزر آب ماہ سے تاب اس کی مہر سے
در بقا لیل و نہار از شمس اقمارش خوش است

مظہر نسبًا وّ صہرًا دلہن اور دلہا ہیے
باشرف داماد را خسر گہر دارش خوش است

کُلکُمُ رَاعٍ وّ مَسئُولٌ الرَّعِیَّتْ ہے حدیث
تاجِ نوشہ را بقا از عدل و ایثارش خوش است

قامتِ بالا علم علم و عمل سے سرخرو
سرو قدو نخل ثمر و روے گلنارش خوش است

ڈھال ہے سہرا کہیں منہ پر نہ لگ جائے نظر
از نگہ بر غیر ہم گلہا نگہدارش خوش است

چاند پر ہے چرخہ گاندھی کا جو کاتے گل کے ہار
یا قطار شعلہ از ماہِ رخسارش خوش است

ہاتھ میں ہے جاں حریفوں کی پرو ئی بال میں
میتوانش زد و لے الطافِ افرازش خوش است

بال ہیں تلوار سے بھی تیز گولی کی طرح
با وجود راستی خط گرہ دارش خوش است

اس کے بالوں پر ہے سہرا موشگافی کا بندھا
بال باز رزم او اکنوں کلاہ دارش خوش است

لی شعار لا شعور الشعر لو شحر الشعیر
ذو معانی نا ار ہ مو درج اشعارش خوش است

اتقائے جوانی

لا ابالی جو جوانی کو کہیں اک ناز سے
بے خبر ہیں وہ صلاح و عافیت کے راز سے

اس زمانے میں غرور و سرکشی کی کیا دلیل
جب قیاس و فکر سالم پر ہے خوبی کی سبیل

گر جواں غافل ہوا یا سست اکرم کے لئے
راحتوں کو چھوڑ ساری عمر بس غم میں جیئے

گر خطا اس وقت رائے میں ہو پھر اٹھنا کہاں
پستی و ذلت میں دیکھے گا اسے سارا جہاں

بر خلاف اس کے اگر ہمت کو شیوہ کر لیا
اس شباب اور تیز پری میں خوشی نے گھر کیا

اک قدم بیجا جوانی کے نشے میں جو بڑھا
قعرِ حسرت میں ہمیشہ کے لئے وہ گر پڑا

صحبتِ بد سے اگر بے اعتدالی ہو گئی
عشرت اور گھر بار کی پاکیزہ لذت کھو گئی

بے توجہ ہو جواں حالانکہ ہر فعل شباب
منزلِ طیب کا ہو گا آگے چل کر ایک باب

سنگِ بنیادِ عمارت ہے جواں کا ہر عمل
پیش بندی چاہیئے پیری سے پہلے بر محل
بد خیال اور نیک نیت چشمۂ موت و حیات
ہوشمندی سے جوانی کی ہو سطے ہر ایک بات
عالمِ طفلی و مستی گو اندھیری غار ہے
کچھ نہیں پروا اگر اس میں صداقت یار ہے
جس قدر ہو غور و خبرت ان دنوں میں ہے وہ کم
جب بڑھاپا آگیا کب ضعف لینے دیگا دم
جس قدر ہو سعی و کوشش ہو انھی ایام میں
بعد ازاں گذرے گی پیری خود بخود آرام میں

منسلک رسکن کے موتی جب کئے اشعار میں
باندھ ڈالے میں نے کچھ اپنے بھی روڑے ہار میں
مزرعہ ہے نوجوانی جو کچھ اس میں بوؤ گے
عمر بھر کاٹو گے اسکو جبہ بھر نہ کھوؤ گے
ب لائے دھوپ کی اور مینہ کی بھی زحمت اٹھائے
پھر کلی کھل کر جہاں کا رنگ و بو سے دل لبھائے

غنچہ مرجھا جائیگا ہوگا نہ گل سائے تلے
کب پھلے پھولے وہ لڑکا نازیں جو نت پلے
نوجوانو آفتوں میں ہے درخت فن گھرا
عصمت اس کی ڈھال ہے ورنہ گلا کٹ کر گرا
جتنی مدت بچپنے میں سیکھو علم و ہنر
اتنا ہی عرصہ زیادہ کھاؤگے اس کے ثمر

جس کی سیرت ہو پسندیدہ جوانی میں اسے
عمر ملتی ہے دراز اور نیز پُر اعزاز سے
شیخیٔ صلحا کا دعوےٰ ہے بفحوائے حدیث
از روئے آیت اکھڑتا جڑ سے ہے جلدی خبیث
طیبات اپنی جوانی میں جو کر ڈالیں تباہ
وہ جواناں مرگ ہونگے یا رہیں گے بھرتے آہ
چھٹپنے سے انبیا کرتے رہے اچھے عمل
تا ابد اصلاح عالم میں ہوئے ضرب المثل
کَانَ فِی الْمَھْدِ صَبِیًّا جب ملا عیسےٰ کو حکم
یحیٰی بھی حکمت میں نہ تھے اس وقت کم

گود میں ہی بولتی تھی ہے خدا رازق میرا
نفخ روح پاک کا عفت سے پس ثمرہ ملا

پیر و برنا ہیں مساوی تابع امر اجل
پھر جواں بھی کیوں نہوں ہشیار و مشغولِ عمل
دن شباب اور رات پیری روز میں ہوں کاروبا
شب براتِ عیش ہو سونے کی لذت در کنار
خوابِ راحت جب میسر ہو کہ بیداری میں کام
ہو چکے ہوں محنت و صدق و ہنر سے سب تمام
کھل گئی جب آنکھ اس کے بعد ہیں دن عید کے
الفتِ عالم مدت اک دن کی مزے پھر دید کے

مسلمون و مسلمات و مومنون و مومنات
تائبون و تائبات و عابدون و عابدات
مصلحون و مصلحات و منفقون و منفقات
صالحون و صالحات و سائحون و سائحات
مشفقون و مشفقات و حامدون و حامدات

ذاکرون و ذاکرات و حافظون و حافظات
صادقون و صادقات و مخلصون و مخلصات
مرد و زن رکھیں جوانی میں اگر بالا صفات
عمر ساری وہ رہیں گے مکرمون و مکرمات

نفی و اثبات

کسی کے حق سے نہ حق نے عطا وجود کیا
قوائے فکر و عمل خود ہی دے کے جود کیا
ازل میں تھا جو مشیت میں علم استقبال
ابد تک اس سے ہر اک شئے کو ہست و بود کیا

بدن ہمارا نہیں اس کی کل سے ہم آگاہ
تمام کام یہ کیوں اس نے دیر و زود کیا
نہیں سراغ ہمیں اپنے تن کے باطن کا
کہ کس مواد سے ہے اس کا تار و پود کیا
ہمارے ہاتھ میں تھا لقمہ جسم سے باہر
رہا نہ قبضے میں اندر جو ہی ورود کیا

ہمارا دل ہے مگر ہر دم اپنی مرضی سے
تڑپ تڑپ کے قیام اس نے یا قعود کیا
ہمارے بس میں نہ آیا بتوں پہ آتا رہا
خدا کے آگے نہ اس نے سرِ سجود کیا
نہیں ہے قابو ہمارے نہ اپنا مالک وہ
اسی کے بس میں ہے جس نے اسے ربود کیا

خطورِ خوف پہ اعضا میں سنسنی پھیلی
صدد سے پہلے میرے انھوں نے صدود کیا
جدا ہوں غیر ہوں بیگانہ قلب اور قالب
قضا نے ان کو مجھ آزاد کی قیود کیا
اجل جو آئی گئی جان نہ ٹھہری ہم نے بہت
دوا و دارو و درمان و دم درود کیا
نہیں ہیں ہم وہی ہے لا الٰہ اِلّا اللہ
ثبوت جبر سے نفیوں کے با وجود کیا

مظاہر اس کے کرم اور غضب کے ہیں سب کام
کہ ہم نے زشت و زیاں یا صواب و سود کیا

مصیبتوں پہ ہوا صبر موجب راحت
جب انتظار کشائش نے غم زدود کیا

الم کے خار ہیں چبھتے ہر ایک کروٹ پر
اُل کی مُل نے مگر مجھ کو گل غنود کیا

نہیں خبر کہ کب اگلے گا آگ یا پانی
ہر ایک شہر کے نیچے رواں جو رود کیا

بہار میں بھی چلائی فلک نے بادِ خزاں
جو ایک جھونکے ہیں کوئے کو خاک تود کیا

عذاب اب بھی اترتا ہے قوم غافل پر
تمیز جس نے سدا صالح و ثمود کیا

شدادِ عاد زمانے میں ہیں اگر ان کو
ہمارے ختم رسل نے خطاب ہود کیا

حکیم مادہ طبیعت کو مان لے بے رحم
ہمارے رب نے تو اپنے تئیں ودود کیا

ملے گا عقبیٰ میں انعام انھیں جو جیتیں گے
قرار دنیا کو ایزد نے کھیل کود کیا

نکال درد و بلا سے فنا کے بعد انھیں
ریاضِ رحمت و نعمات میں فرود کیا

ہمارے لطف و سخا و وداد پر چھوڑا
یتیم و بیوہ و مسکیں کو گر خمود کیا

ملیں نہ مسلم و ہندو و سکھ جو خوش ہوکر
ملیں گے خود ہی جوان سب کو رنج سود کیا

وطن کی قوموں کو خالق نے جسم کے حصے
دماغ دل جگر امعا رخ و خدود کیا

رضا سے کاٹ لو پھوٹ کی ورنہ زاری سے
وطن میں پھوٹ کو پُر سمیّت غدود کیا

خدا کی قدرت و حکمت کے یہ کرشمے ہیں
کہ ایک خلق کو نصرانی و یہود کیا

ہزاروں سال سے ہیں موسوی ذلیل و غریب
مسیحیوں نے فلک تک ترخ صعود کیا

جلیں گے عیسوی بغض و عناد سے دائم
چنانچہ توپوں سے باہم بہم دقود کیا

یہ پیشگوئیٔ قرآں ہے منکرو پڑھ لو
دھرم کی ہٹ نے تمھیں صدق سے عنود کیا

نہ لی یہود و نصاریٰ سے تم نے کچھ عبرت
جو اعتراض محمدؐ پہ اے ہنود کیا

کرشن و رام کے بھی ہم نے گیت گائے ہیں
سُروں سے بدھ و نانک پہ جوں سرود کیا

ہر ایک قوم ہوئی متفق عمل میں اب
مزے سے ہم نے ہی جم کر بپا جمود کیا

جنھوں نے فتح کی ٹھانی تو متحد بن کر
فنونِ حرب سے افراد کو جنود کیا

نصیب جن کے ہے نکبت تو منفرد ہو کر
شمار ایک نے ہر دوسرا حسود کیا

مقابلے میں بقا کے جو سر خرد نہ ہوئے
عدو نے ضربِ قفا سے انھیں کبود کیا

انھیں جماعتِ بیدار و تزار نے لوٹا
غرورِ جاہ نے تنہا جنھیں رقود کیا

وطن میں قوم کو قانونِ شفع سے قائم
حقوقِ حفظ و مراعات پر شہود کیا

ملل کی روح و روانِ خضر صفت کے لئے
وطن کے سبز خد و خال کو جسود کیا

زمیں جو ملت فاتح کے خوں سے ہو رنگین
مقرر اپنے وطن کی اسے حدود کیا

قبائل اس میں جو بستے تھے حملہ آور نے
تصور ان کو بحق اجنبی وفود کیا

لہو کے مشک سے جس نے بسائی ہو محفل
بر غم و سوزِ حریف اس نے ساز عود کیا

اتاریں اوڑھیں بچھائیں مظفر و منصور
شکست یافتوں کو جلا دے نے جلود کیا

مقاومت کی جو صرصر کے ساتھ قوت تھی
شجر نے میوے سے یا سائے سے خلود کیا

عرب نے ضرب بزیر قلب کی نحوست سے
وصول ترکوں سے لارنس ابن سعود کیا

نیازِ ضعف میں بندھوائے جن سے تھے پیماں
ملا جو ناز انھیں ناقضِ عہود کیا

نبا ہوں وعدوں کو کس کس کے جو معمّے ہیں
مجھے نقیضوں نے لے بستۂ عقود کیا
گرہ پڑی تھی جو تقدیر میں اسے آخر
میرے ہی ناخنِ تدبیر نے کشود کیا
ملا تھا رزق مجھے کم اگرچہ قسمت میں
فراخ ظرف نے میرے اسے فزود کیا
مبادا سر ہی اڑا دے غرورِ زہد کی تیغ
زرہ خطا کو ندامت کو اس پہ خود کیا

سدھارے سب ہی طوائف نے اپنے کاروبار
معاشرت میں پٹھانوں نے اک خرود کیا
کسی کو بھیڑیا یا بھیڑ کی خصائل دیں
دکھاؤ وصفِ علی تم کو گر اسود کیا
دیا نہ جبہ و دینار حُبّ امت میں
خزانہ تفرقہ دود ماں پہ دود کیا

عزیز مفلس و عاری ہنر سے عار ہے یہ
جو عزّ و فلس کو اپنی جدا نمود کیے

اعلےٰ گھوڑے کا ترجمہ

پانچ ہیں گھوڑے کی سبقت کے نشاں
شکل ہمت رنگ رفتار استوار
جوڑ چھوٹے گول سم اور نرم کھال
گاچی کے لمبے گچھے دار بال
سینہ چوڑا اور چپٹی پشت و ران
آنکھ پُر نتھنے کھلے کوتاہ کان
گردن اونچی دُم گھنی تھوڑے ایال
سیدھی ٹانگیں اور مضبوط کمال
چودھویں تعریف چھوٹے سر کا چاند
دوسرے گھوڑوں کو جو کر دے گا ماند

سیر چشمی

درویش وش اخلاق سے عرفاں کی ساق سے۔ لایا ہوں سبز اوراق سے
نذر از روئے فنوں

اشرف در کرام سے احسن قوام سے۔ منظورئی پیام سے
گر مفتخر ہنوں

انوار راغ رزم سے گل باغ بزم سے۔ اثمارِ علم عزم سے
دائم تحیہ دوں

چشموں کے جاؤں پاس سے گرچہ پیاس سے۔ پر آبرو کے پاس سے
میں سیر چشم ہوں

شاداب ہوں سحاب سے جب آفتاب سے۔ غیروں کی آب و تاب سے
پھر ملتمس ہوں کیوں

بندوں کی بارگاہ سے اونچی نگاہ سے۔ اوپر نہ عرشِ شاہ سے
کیوں التجا کروں

ادلے کا بدلہ

زلفوں سے اس نے میرا جب دل نکال پھینکا
میں نے اسے اٹھا کر دامن میں اس کے ڈالا
واں سے بھی اس کو ٹپکا تو میں نے اسکو لے کر
غصے سے جی کے آخر دے مارا اس کے منہ پہ
گولی سے میرے دل کی اس پر لگی سیاہی
وہ ہو گیا سیاہ رو میں ہو گیا سپاہی
اب اس کی شکل بگڑی اور میرا جوش بیٹھا
وہ لپکا میری جانب میں دور اس سے اینٹھا
جھک مار کر جھکا وہ جب رنگ اس کا بدلا
دل بچ گیا میرا گر پر خوب نکلا بدلا
بھاتی نہ تھی کبھی بھی صحبت میری اسے جب
مجھ کو نہیں گوارا اب صورت اس کی بے ڈھب

ترجمۂ عربی

کیا تھا میں نے تجھ کو یاد جب نیزے میری جان سے
لہو پیتے تھے ٹپکاتی تھیں اس کو تیز تلواریں
ترے دانتوں کی جب برق تبسم کی طرح چمکیں
ہوئی مجھ کو تمنا یہ کہ ان کی چوم لوں دھاریں

ترجمۂ پشتو

نہ کرتا جنوں گر میری رہنمائی
مرا ہوتا مثل فلاطون میں گمراہ
میں چشمۂ وصال پہ مرتا ہوں خشک لب
اندیشۂ فراق سے برپا ہے تاب وتب

بہشت اگر نہ ہو دیکھا کسی نے دنیا میں
یہ اک مزہ ہے تیرے وصل کا بلاتشبیہ
حاجت پڑی ہے قتل کی تیغ جفا سے کیا
ٹکڑے ہوا ہے شبیر کا دل اک نگاہ سے

تیرے عارض سے عارضہ شاید ہو سورج کو
مداوا کیلئے جیسے جو اس کے پاس جا پہنچا
جو تولے ساتھ تیری خوبیوں کے حسنِ یوسف کو
ترازو کے لئے ہے آسماں پر مشتری نکلا

ضرورتِ دشمنی
(ترجمہ)

کہتے ہو کہ دشمن نہیں کوئی بھی میرا
افسوس میرے دوست نہیں لاف یہ زیبا
جو فرض کے میدان میں صداقت سے ہو اترا
لازم ہے کہ اشرار بنے اس کے ہوں اعدا
دشمن نہیں دنیا میں اگر کوئی بھی تیرا
جو کام سرانجام دیا تو نے ہے تھوڑا
تو نے کسی غدار کو پہلو پہ نہ مارا
تو نے کبھی کاسہ لبِ خائن سے نہ ٹپکا
باطل کو عمل نے ترے جب حق سے نہ بدلا
بزدل ہوا بےشرم بنا بازی کو ہارا

وطن

مواد بدن با دل وجاں وطن ہے — پناہِ اخیرِ ہر انساں وطن ہے
میں صحرائے غربت میں مجنوں ہوں لیکن — میرے گھر میں لیلٰے مہماں وطن ہے
میرا یار کہلائے یورپ میں ابا — ہنودِ مودب کی اماں وطن ہے

چھڑا ئیگا راون کے ہاتھوں سے راما — جو سیتا کی مانند نالاں وطن ہے
تسلط حکومت میں ہو جسکو حاصل — اسی کے تصرف میں بیجاں وطن ہے
کمالات سے مقتدر قائدوں کے — اشاروں پہ افتاں وخیزاں وطن ہے

عرب سے عجم تک کوئی ملک بھی ہو — تمہارا اگر وہ مسلماں وطن ہے
مگر آب و گل جس سے پہلے بنا تن — مقدم وہی سب کا شایاں وطن ہے
میا دینِ ہند و جبالِ خراساں — تمہارا یہ سب قوم افغاں وطن ہے
محلے سے قریے سے قصبے سے لیکر — ممالک تلک اپنا یکساں وطن ہے
مگر پہلے روشن جو ہو جائیں گاؤں — تو پھر خود بخود ہی چراغاں وطن ہے
جو گھر پاک ہو ہر گلی ہو مصفا — تو خود رفتہ رفتہ گلستاں وطن ہے

نشیب و فرازِ علو و تواضع — ہوں جس سرزمیں میں وہ ذیشاں وطن ہے
نمونہ ہے یورپ کا یہ ایشیا میں — ہر اک رنگ و بو سے درخشاں وطن ہے
مسرو جان و سیم و زر و علم و فن کا — مناسب طریقے سے داماں وطن ہے

کریں کیوں نہ اس کی ترقی میں کوشش — مسلماں کا جب جزوِ ایماں وطن ہے
گر اخلاق و آداب سے ہو مزیّن — تو تم سے مشرف جواناں وطن ہے
تمیز و ادب سے ہوں فرزند عاری — تو لدسے ان کے پشیماں وطن ہے
ممات سعید و حیاتِ شقی سے — مساوی ہی دو نو یہ گریاں وطن ہے
ہماری جہالت سے ملت پریشاں — نفاق و جدل سے ہراساں وطن ہے

جو غربت کی سوجھی بدر گھر سے نکلے — سدا چیرنے کو گریباں وطن ہے
نہیں قدر کرتے ہم اسکی حضر میں — سفر میں ہی یادِ غریباں وطن ہے

ترجمہ پشتو

قابل اکھاڑنے کے ہیں پودے نیرے گلاب
جاڑے جو آدھے گذریں تو دیتا نہیں ہے پھول

مانندِ یار رنگ تیرا ہے جو اے گلاب
پھرتا ہوں اپنے پاس تجھے اسلئے لئے

کرتے ہو دوستی تو تمہارا ہوں یار میں
کرتے نہیں تو اور نے بھی مجھ کو ہے کہا

مت ڈالو ہاتھ لڑکے کہ تم ہوگے گنہگار
خنجر ہیں لمبی زلفیں مری ہوگے تم حلال

خیبر ترا منہ اور ہنسی بندوق کی صدا
دے مارا راہ جاتے ہوئے مجھ غریب کو

آنکھیں تری پستول ہیں گولی بھری ہوئے
گولی بھری پستولوں کا مارا ہوا میں.

جب پھر سیاہ بندوقوں نے تازہ گلے کئے
سینے سفید کندوں پہ مردوں نے دھر دئے

کر دے مریض دوستی جب تندرست کو
اچھا بھلا ہوں خواہ مخواہ بیمار کیوں بنوں

دل مرا مانند ڈھیلے کے ہے نازک اور نرم
ہے ہلاتی اس کو لکڑی کی طرح بادِ سحر

آیا شمال سے جو نیا بادشاہ ہے اب
لیتا ہے باج زلفوں کا ہونٹوں سے پیشکش

شام و سحر فریاد غم۔ بے خال پیشانی نہ ہو
بے یار نہ ہو خوب رُو
خفیہ خزانے ہوں کہیں۔ بے اژدہا ہوتے نہیں
ہیں پھول کانٹوں میں رہیں
باہم لگیں زلفوں کے ناگ
لگتی ہے میرے دل کو آگ

ہیں گھر ترے ویران پڑے
ہیں ملک ہاتھوں میں غیر کے

پھونکے جو اسرافیل صور
دریا ہوں خشک پہاڑ چور
حکمت کی اس خشکی میں لاگ
لگتی ہے میرے دل کو آگ

غزل

غفلت نے تیری دل بت ظالم جلا دیا
اس سوز و غم سے سینے میں میرے جلا دیا
قلبین فی جوف الرجل میں نے غلط کہا
تھا ایک دل سو عرصے سے اس کو لٹا دیا
غارت گر اس کا تیرے سوا اور کون ہے!
لوٹا دے گر تو گویا کہ مردہ جلا دیا
ورنہ گلہ نہ کرنا کہ اس کی تپش نے دل
تیرا بھی اک کباب کا ٹکڑا بنا دیا
پامال جس نے سوختہ دل بے خبر کیا
سمجھا کہ اس نے شر کا شرارہ دبا دیا

جب ابرِ آہ و نالہ نے برسایا انتقام
چلا اٹھا کہ اس نے تو مجھکو ڈبا دیا

پنسل سے تھا لکھا جو بیک مالش ربڑ
نام و نشاں سب عہد کا تو نے مٹا دیا

غنچہ دہن صدا سے کلی کھلنے کی سحر
بولا کہ میٹھی نیند سے ہائے جگا دیا

تیرے ستم قفس میں بھی صیاد کم نہیں
اب آب و دانہ دینا بھی تو نے بھلا دیا

آفت پڑی ہے گل پہ جو بلبل نے شاخ سے
شور و فغاں میں گھونسلا اپنا اٹھا دیا

مرجھا گئے ہیں باغ میں کیا پھول اے اسیر
ڈیرہ قفس میں اس لئے تو نے جما دیا

جلوہ بلا حجاب دکھا از برائے حق
جس نے تجھے جمال صنم بے بہا دیا

تا حشر رہوں چشم براہ قبر میں بھی میں
نرگس کو تخم اشک نے میرے اگا دیا

ترانه د پښتانه

زمونږ خپل شاه ذیشان
چه غازی دی بی مثال
وملت ته د افغان
وبخښل استقلال
قانون وائین - جوړکی له روے د دین
رفاه د پاره د مسلمانان
دار نګه سرور - سخی او دلاور
کله ولید لے افغانستان

نهال د علم و فن
کښیناوه په فهم و کمال
په مزرع د وطن
په ډیر خرڅ د مال
شنه بناخونه - پانڑے زرغونه
سر ے سوله خاك بلند

په ښه شادابي - او ښه ښتابي

سوتر ښه او دیور پښځ گند

ثمرات د علم و فضل
زموږ شاه عزیزا دلو
وکی په عدل بذل
په زامنوا ولمسو
عسکر ماهر - فاتح وقاهر
دفع کونکی د دین و دښمن
ټول رعیت - عزت و ثروت
را دوړی له امن په لمن

وداد او اتفاق
هر ملت سره د جوار
په غیرت او بی نفاق
زموږ دئ را شعار
د هر ملك افغان - ښتا دی یکجان

لری نه فرقے خاص و عام
د هرځای مسلمان - واړه سره اخوان
چه دین عِندَ اللهِ اَلاِسلَام

مؤسس د دے اتحاد
زمونږ شاه دی لمر ضمیر
صدران په حکم و داد
هغه غندی نکوی تدبیر
زمونږ شاهنشه - تر ټولو شاهونه ښه
هم خیر الملل دی ملت افغان
شجاعت ذهانت - حمیّت دیانت
نسته بل هیڅ ملت څخه په داشان

ممالک د گرد زمین
په میوو اب و هوا
په کانو و موقع متین
لکه ملک مونسو پید ا

زمونږ حق مذهب - پرکلو دینو اغلب
وطن مقدس موږ کی معمور
په علم و تدین - هلو و تمدن
تر دولو زموږ د دولت وسی مشهور

شبه نو مرد زموږ پادشاه
خورا لوړ سی او روښان
عمری له قوت او جاه
سی اوږد په ډیر عمران
تل دغه سلطنه - ډکه سره له طنطنه
درسی و ترقیا تو ته امین
عدو باندی دمدمه - دوست لره زمزمه
نصیبی و گرزوی خښتن - آمین

الله الله څه لذت غزا لری
خوند دا هسی کوم یوغذ الری

جد وکه جهد وکه نعمتونه واخله
زر ورکه سرورکه جنتونه واخله
زمونږ ټینګې اوکلکې قلعې او قصرونه
جګې په زرو سرو کیښې تر آسمانه
ښینې سپینې سپیرې او تورې غرونه
ستا تو موا وساتې دوئ صونږ غاري پښتانه

دوچو ونوزړه وچاده بهار او باران په باغ راځا
چه ګرد دنیا په تامین سي په ښهګړې دے ورائی وارا

بوئ دے مل سي علم دے پورته لوړ دے نوم سي سره له ملت
ړندا ورك سي دهغوئے ستر ګي چه عیب ویني هنر له علت

په ټولو انوارو ډك لمر موچه راو ځیږي په منتظر ځان
ستا ؤسپوږمي ته خلق ګوري نه ویني داختر هلال د اشان

پنجابی انب

کھان پین وچ لا تُشرف بہتا نگل نہ اچھا مٹھا
طَیّب پیٹ سواداں والا انب چوپ توں مِٹھا
کُج شُہت جیا نہ گڑ مِنگر نہ گٹک ای مارے دند
رتی ک ہووے کھٹا مینخوشش کر دیوے آنند

نہ رسا ای ہووے گاڑھا تاں نہ ہووے چھلکا موٹا
وِچ دوناں دے چوپن والے آنہ جاوے ٹوٹا
بھسمون ویلے پھس کے تیرے لیڑے دی نہ بیڑے
جے دھار کسے تے جا پئے تاں ہور ای پے جان جھیڑے

چھلکا پتلا کرڑا ہووے کوڑا وی نہ دھارے
نئیں تاں چیقن ویلے رہندا رسا کرڑ تن مارے
ڈوہک نہ ہووے تیز نہ تیزاب وانگوں لگے
گٹک ہووے چھوٹی جیہڑی سبّی جیئی بہئی لگے

صوف اَے لچھا ریشم دا پر دنداں وِچ نہ آوے
جے اک تار وی پھس گئی تاں رنگ وِچ بھنگ مچاوے
پِپل توں چنگا ہکا جیہڑا چھلکے وِچ لاہیا جاوے
سب جا ویگا کُجھ چِر وِچ گُڑ کے سَٹ کتے جے کھاوے

جھڑلیاں کھاندا اسک رئے پر بانس بُری نہ آوے
کِنّے دن ای پیا روے پر سڑن وِچ کدی نہ آوے
بکری دے گُردے جِڈا جیدے چوپن وِچ سکھائے
جے وڈے دا چاا ے کٹن دا کھر بوجھ ہیکے کھائے

گرمی خشکی دُھپاں دی تاں گھٹا وی گھٹ دھووے
پھدوائے نوں لوڑ کچی لسی دی نہ ہووے

ہریائی دے نال پلتن لالی جیا ک صوطا را
گنتی سولاں آنیاں دی او ٹھن ٹھن دوے ستا
اے سولاں و فتاں کٹھیاں نادر کتے ای پیدا ہون
انب [illegible] دا شاہ اے جیدے کجھ گن عنقا ہون

منڈے کُڑیاں باکڑیاں کھان انب نئیں جد اچھا
انجو راچار مربا چٹنی بھواں بنالے چھوچھا
انب رساگڑ نبا اُدھم دھولا تازہ سٹو پکالے
آئس کریم وچ پالے جاں انب پا پڑ بیل سکالے
گِری وی کھاندے گٹک جلاکے تے جے ہووے وڈی
بندی کھر کھری پلی تاں چھچھا دھی جے جاوے وڈی

مندے اسی چر وکنے آئے قیدے ایدے پکے
اکھیاں تیریاں ہن کھُلیاں جد ڈِٹھن انب وچ تکے
وڈائیں توں بچہ ایں جد دھرتی تیری اَمیں
انب چوپن توں سنگدا کیوں ایں تیجر دا اے مَیں

سلطان محمود دا نغز میوہ تاں غالب دا ممدوح
آنبتہ اللہ نباتا حسنا دی روح

غزل

وفا و الفتِ افغان زبس در طبع و خو دارم
خیالم گر کسے دارد شغف بر حبِ او دارم

چسان ممکن بوَد از صافیٔ آئینۂ قلبم
کہ عکس مہرت اندازی و تاریکی زتو دارم

چگونہ عدل و احسان جائزہ انگاروچنیں خصلت
کہ نے با وضعِ بدغرض و نہ پروائے نکو دارم

بسعی و صبر و ہمت کار باید کرد تا آخر
بآن مقصد شوی واصل کہ من ہم آرزو دارم

نخیزد تا کہ انگشتِ تعرض سوے تو ہرگز
تمنائے وقارت بہرِ پاسِ آبرو دارم

نمازِ طاعت و ایثار و جد و جہد مے خوانم
بآبِ غیرت و صدق و شکیبائی وضو دارم

صفائے ظاہر و باطن بوجہ احسنت باید
نگاہِ معنوی بر شکل و رو و زلف و مو دارم

بغیرِ ساقیٔ صالح چہ عشرت در جہان باشد
ولو بالفرض بر طرزِ روا جام و سبو دارم
بدونِ تو پراگندہ است نظم مسکن و ماوا
بلا اثمار و گل حاصل چہ گرچہ باغ وجود دارم
اگر لیلے گریبان کرد از غم چاک چون مجنون
نگاہ آمد بمژگانم کہ چشمے بر رفو دارم
بنقش آرائشِ انفُس کنار دامنِ پاک است
بآبِ عصمت از داغ وساوس شست وشو دارم
چو بر بالینِ من بنہند لوح سنگِ مرمر را
بسنگینی کم آیم گر بپر بالش زقو دارم
غزل خوانی و گردن بندا فغان را نمے زیبد
برائے نطقِ معروف و شہادت یک گلو دارم

ترجمہ

حاجت بہ تماشائے چمن ماند نہ دیگر
چو ... در بغلِ یار گلستان دیدم

تغزل

چنیں دارد تسلط بر دو دل دست تداولہا
کہ مرزے خار ہا روید بمرضی اش گلے گلہا
صدائے بوم و بومب توپ مے آید از آن بومے
کہ دی دیدی ہما آنجا دخوش انعام بلبلہا

چو زال گیتی آبستن از آب کابل ماشد
بسے زائید رستم ہا کہ پرورد ند زابلہا
عروس شہرہا غزنی کہ در آفاق شہرہ بود
ز خرکاران انڈر در کنار اندر شدش جلہا

امام فخر رازی در ہرات آورد نوع نو
کہ زیبد سفرۂ تفسیر را راز تنقلہا
جواہر کشف میکردند کانی نیز قرآنی
مصلائے شہیدش شاہدستش بر تجلہا

بجانِ شیرِ علی در جریدہ نہر انداخت آب و تاب
کشاد از ارض باب العلم با روح تخیلہا
فتادم البلاد بلخ در پیری بویرانی
ز فرزندانِ نا اہلش چو صادر شد تکاہل ہا
سلف از فنِ عمراں ساختندش قبۃ الاسلام
خلف بنیاد آں کندند از جہل و تکاسلہا

چو گل شد شمع شاہانِ قدیم از محفل دنیا
سراج ملت و دیں کرد گل با صد تشاغلہا
چنیں قیمت شناس گوہر علم است کاہلِ فن
ز نقدِ قلب سے درزند در مدحش تکیلہا
چراغِ دودۂ پائندہ خاں پائندہ تابان باد
نگاہ نورِ سما و ارض دار داز تأملہا

بگیر از پیش فرصت راز پس ناید بدستِ تو
کہ باشد این پری سرکل جبینش پر ز کا کلہا
توجہ کن بشوق و ذوق بہ فوزِ ظفر موجت

که طبع و وضع جد و جهد نپذیرد تعطلها
بمیدانِ غزا معروفِ سبقت درجهان بودی
همه مصروفِ پیکار و تو بیکار تعزلها

بنی احمر دمِ اسود بسودائے سراسر سود
کشیدند از رگِ جانها و نوشیدند چون ملها
بهفت اندامِ شان نشتر حکیمِ باسلیقه زد
زخون دریائے شد جاری کزان گذرند باپلها

همه اقوامِ افغانی چو انگشتانِ یک دست اند
هزاره ها و ازبکها و تاجکها و فُرملها
قبائل جمله یکسان اند دور خوانِ اسلامی
تفاوت دُور گردد از انامل در تناولها

نه سرگردانِ هر وادی شدم ما ینبغی شعرم
قفس انگیخت افغان را برآهنگ تغزلها

"بابر بعیش کوش کہ عالم دوبارہ نیست"

بکوشید بابر بآن عیشِ فانی　　کز و شد فنا لیک در بار ثانی

بگردان عنانش سوے باغ بابر　　بکابل اگر اسپِ عیشت برانی

ترجمہ

حسنِ ذاتی از تکلف شد بری

در قبائے گل گلابہ تون کجا است

معمائے یوسف

دیو سفیہ از رہِ نخوت ذلیل شد

آدم زعجز و علم صفی و نبیل شد

از ریو سفک ایمن و مخلص مدام باش

زاخلاص و امن کس نہ جریح و قتیل شد

ہزل و غریو سفلہ نیرزد بہیچ چیز

از شور و شر شریف بہر جا رذیل شد

مایوس فخر بر تو کند کز عنایتت

از چاہِ ناامیدی بجاہِ جلیل شد

یوسف بنام خود کہ بہر بیت شد عزیز
از سیرت و سجیہ بعالم جمیل شد

گر ندارد فکر فردا با غم ہمسایگاں
بر چنیں حیوان مطلق آشکارا لعنت است
یا الم بردرد خویشاں در جہاں یا رنج خویش
ہست گر آرام کامل بہر کس در جنت است
عسر و یسر و سوز و ساز ما چرا توام شدہ؟
در جواب آن زبانِ فلسفہ در لکنت است

دعاے عود

بگستر انیم دل براہے کزاں بکوے تو باز آئی
بخانۂ تیرہ و تارِ ے تو رخ منور دگر نمائی

بغیر روے تو ملک شب شد ستارگانند گرچہ رفشاں
ہمیں درخشندگیٔ انجم شد از غیاب قمر نمایاں
ضیاے بدر کمال و جدت بیار پس در وطن بیفشاں
جبین و چشم و دلِ خلائق شود چو روشن زماہ تاباں

زصرفۂ وقتِ بے بہایت بقطرۂ نظم گشت ایما
زاشک اقلام ورنہ میشد رواں زنثر فراق دریا

نفی و اثبات

بحق کس نہ بکس حق عطا وجود نمود
قوائے فکر و عمل نیز داد وجود نمود

مظاہر غضب و رحم اوست جملۂ کار
کسے چو زشت وزیاں یا صواب وسود نمود

برونِ جسم بدست تو بود لقمہ ولے
زقبضہ رفت چو آن اندرون ورود نمود

مبادا تیغِ غرور دور ع زند بر سر
زرہ خطا و ندامت بران چو خود نمود

فتادہ بود بتقدیر گر گرہ آخر
ہمیں دو ناخنِ تدبیرش کشود نمود

رسیدہ بود بقسمت اگرچہ زرقم کم
فراخ حوصلگیٔ منش فزود نمود

بمشک نافۂ خود ہر کہ محفلش افروخت
ہنر د بسوز حریفاں چو ساز عود نمود

وزید بادخـزان دربہار نیز چنان
کہ ناگہ صرصرآن کوئٹہ خاک تود نمود

بعادِ عادیٔ عدوانِ ہر زمین و زمان
خطاب ختم رسل بر ہدے چو ہود نمود

باہل اہرمن افتد عذاب از یزدان
ہمیشہ لیک جدا صالح از ثمود نمود

مستی حسرت

ہر چند میفـروشم ارزان بدلربایان
مرجان ودر جان را بکسے نمیخرد کس

در ہاے فن بکاغذ سفتم بجانفشانی
نکنند قدر وقیمت نبود چو باخـرد کس

در مرتعِ تنوع شد جمع رطب ویابس
از مردمان غافل بہوس نمیچرد کس

فوجِ غموم ناگہ آورد تاخت برمن
ایں حملہ راز جانم بارے نمے برد کس

از فرط کار و خدمت گمنام ومفت مردم
از ظالمان جاہل عوضم نمے مرد کس

با پاسِ آبرویم از چشمہ تشنہ رفتم
بے آبیٔ کسے را بے پل نکرد در کس

سرگرم وست کارم منت زکس ندارم
آتش چو پیش باشد نگریزد از بردکس

در رو برویم آید گر صد بلند پرواز
با وصفِ پستیٔ من برتر نے پردکس

بر عاجزاں چو شیراں افتادہ روبہ نشاں
گرگان چاق و فربہ گاہے سنے دردکس

ہمت و استقامت

سر بر طریق راست نہ در شد خواہ باش
زافتادگیت توشہ کن و رو براہ باش

بر روے آب رفتن خس عزتش نداد
با آبرو نشین و بتمکین و جاہ باش

چون کف سبک نگرد بسطح و عمیق رو
در وار آب دار بزیر میاہ باش

طیر و پری و باد بحکم خدا روند
محکوم امر حق شو و بر جملہ شاہ باش

گر در ہوا پری ز پرندہ نہ برتری
مغلوب کن ہوا و سلیمان سپاہ باش

یا میر شو ببزم شہان یا بجنگ میر
یا سر بننگ در دہ و یا باکلاہ باش
آمادہ ساز قوت حرب و رباط خیل
از بارگاہ بجمل و درپائے گاہ باش
تا در طل مقام بجمودیت رسد
در سعی روز و شب بدعا تا پگاہ باش
اول مقاومت بنما با عدوے حق
پس منتظر ز صبر بنصر اللہ باش
مانند کوہ سخت و موقر بکافران
با مومنان رحیم و فروتن چو کاہ باش

یک بازوئیت بگردن ظالم فگندہ مشت
با دیگرے ستم زدہ را پناہ باش

چوں تخم سبز گشت خودش میشود خراب
آباد ساز ملت خویش و تباہ باش
گلبن ز گل ندید ثمر غیر بار و خار
گر محسنی بجلِ جفا در رفاہ باش
تو از نسیم خُلق گل عیش خلق را
کُن تازہ و ز خارِ جفا پر ز آہ باش

در صبغۂ خدا دل خود را برنگ زن
جامہ سپید بر تنِ تو یا سیاہ باش
زلفِ فتن چو تیرہ کند روے دہر را
تو در میان نور محاسن چو ماہ باش

رضوان چو بار داد بعاصیٔ با نیاز
با ناز دار گفت کہ اے بے گناہ باش
صیاد باز رشتہ بپا کشت بے شکار
ضائع نمود خلقِ تو یا رب گواہ باش
انداخت است ظالمے ار در قفس ترا
از رخنہ ہاش تا نگے بایک نگاہ باش

قناعت

نے بینی از حرص شکل بہی — ز کنہش و لے بایدت آگہی
ترقی بخواہی اگر بے کمال — سوے بام بے زینہ مے جہی
حریص علوم ار نگردی بجان — ہمہ عمر تو بگذرد در کہی
پس از فضل شو طامع مستحق — کہ جلوہ کنی بر سریر مہی

رقیب است از علم و قوت عزیز — بضعف و جہالت تو اندر چہی
بکشور کشائی بکوش از ہنر — ز شاہی رسی تا بشاہنشہی
تو قانع بملکیکہ در دستِ تست — بشو و بشو دست ہم از شہی

قناعت بود جد و جہد تمام — بانجام خیر و شرش تن دہی
میان مساعی بلا فکر و یاس — برآفت ز تسکین دل سر نہی

ز بلع ممالک طمع شد زیاد — طعام دگر خواہد از فربہی
سنان تیز بنما بسنان حرص — ز آزار و آزش سپس مے رہی
عساکر بکش باسلاح و صلاح — کہ گویند اہل جہانت زہی
بکن پاک ارض از خرافات کفر — سما ہم سراید نوائے خہی
پس آسودہ در سایۂ عدل و امن — شود خلق از لطف ظل الٰہی

طمع داریم از حق که داخل کند بجنت چو گشتیم از گمرہی

چو خسارسیبت پدید آوری نماید مریضِ تو روے بہی
ز آزادی و راستی ام اسیر بگل پاے بنداست سروِ سہی

رنگِ جنگ

مبرا ہن گمان کہ کمان چین۔ بدو تیرِ ابروان از کین۔ بکمان بماند چنیں مکین
کہ نکرد بسمل سہمگین

بعلاج کشتہ حب تو۔ بت آہنیں دل تندخو۔ نرود طبیب ز جستجو
پئے حب کشتہ آہنیں

نخورد بدرد براے دوا۔ بخورد ہزار اگر دوا۔ بپذیرد ایں مرضش دوا
نہ بدونِ نسخۂ انگبیں

ز عسل کہ میچکد از مگس۔ ز دہان غنچۂ خوش نفس۔ چو کلام شہد ادیک نفس
شنود شود ز غمش ایں

ز جبیب حدت وحدۃ خو۔ ز حکیم فن حدید او۔ برود چو در ضرر عدد
بسے رو نہد ظفر مبیں

چو برستم از ستم صنم - بو غاز رستی دم زنم - کہ بدستم از بنہ برکنم
ہمہ دستہ ہاے عدوِ دین

بیسے گر نیٹے مہلکے - بدگر تفنگ محرکے - نگذارم از کفرہ یکے
بیسار و قلب نہ در یمیں

بگذر زنازت و ناز کی - چو گذشت مدت کودکی - گرت ببند بچا بکی
کہ رسیدہ خطِ تو نازنین

چہ خطے ہر اول آں سپاہ - کہ بوجہ احسنے روے ماہ - بگرفت عارضِ پر سیاہ
خسف القمر بسر زمین

بصفاے پاکی بس اشد - ہمہ حرف و خط چو بدر رود - بکند جلاے قدیم رو
کہ زپیش بیش شود حسین

بحریف حرف چنیں نہی - کہ ز حرفتِ حیلہٗ اورہی - بکلام زخم چنیں دہی
کہ خودش بگویدت آفرین

بوغا در آمده جرمنی۔ بضیائے اسلحہ رسنی۔ بصدائے گلۂ صدمنی
بفضا است روشنی وطنین

بسلاحِ رافع آلمان۔ بصلاحِ جامع مسلمان۔ بفلاح بر سر مجرمان
بسزا ردند چو فاتحین

عمل مثلث از اقتران۔ سر اہل تثلیث جہان۔ بنمود بے نشہ و نشان
برکت درین حرکت ببین

چو غزالم از سر زلف خود۔ گرہش نہ لام او واکند۔ بر ہدا اسیر ز دام خد
غز لش شود بغزا قرین

حرمان و درمان

بر پشیمانی دیشب نم چشم ہم نبود
لاجرم بر غنچۂ دل صبح شبنم ہم نبود
آفتاب از سجدۂ شب گشت تابان وبلند
سرنگون شد پس ز سمت الراس چون خم ہم نبود

عیدہا وہم محرم درچنیں حالت گذشت
موقعِ شادی نیامد فرصت غم ہم نبود
تازیانش صید میکردند آہوے ختن
بہرِ قلبم از زبان کلب مرہم ہم نبود
چشمۂ چشمش روان گردید بر یک آہ غیر
بر فغان و نالہ ام در چشم او نم ہم نبود

از نسب برتر ز شاہم یعنی از اول فقیر
این کمالم بہر ابراہیم او ہم ہم نبود
نسبتے چہ پاے اسمٰعیل را با دست حق
آبروے آدمی مانند زمزم ہم نبود

کفر چون برخاست از کعبہ مسلمانی کجا!
دل چو ضعف آورد طاقت در سر و فم ہم نبود
بود وقتے فاتحاں سر میکشیدند از عرب
مانع اقدامِ شان کوہے کجا یم ہم نبود
ز اتفاق پختہ خشت و گل ایوان شد بلند

بوغا در آمده جرمنی۔ بضیاے اسلحہ رسنی۔ بصداے گلۂ صدمنی
بفضا است روشنی وطنین

بسلاحِ رافع آلمان۔ بصلاحِ جامعِ مسلمان۔ بفلاح برسر مجرمان
بسزا روند چہ فاتحین

عمل مثلث از اقتران۔ مراحل تثلیث جہان۔ بنمود بے نشہ و نشان
برکت درین حرکت ببین

چو غزا الم از مرزلتِ خود۔ گرہش ز لام او واکند۔ بر ہدا اسیر ز دام خب
غزلش شود بغزا قرین

حرمان و درمان

برپشیمانیٔ دیشب نم چشم ہم نبود
لاجرم برغنچۂ دل صبح شبنم ہم نبو
آفتاب از سجدۂ شب گشت تابان و بلند
سرنگون شد پس ز سمت الراس چون خم ہم نبو

عیدہا و ہم محرم درچنیں حالت گذشت
موقعِ شادی نیامد فرصت غم ہم نبود
تازیانش صید میکردند آہوے ختن
بہرِ قلبم اززبان کلب مرہم ہم نبود
چشمۂ چشمش روان گردید بریک آہ غیر
برفغان و نالہ ام درچشم او نم ہم نبود

ازنسب برترزشاہم یعنی از اول فقیر
ایں کمالم بہرِ ابراہیم او ہم ہم نبود
نسبتے چہ پاے اسمٰعیل را با دست حق
آبروے آدمی مانند زمزم ہم نبود

کفرچون برخاست ازکعبہ مسلمانی کجا!
دل چہ ضعف آورد طاقت درسروقم ہم نبود
بود وقتے فاتحاں سرمیکشیدند ازعرب
مانع اقدامِ شان کوہے کجایم ہم نبود
زاتفاق پختۂ خشت و گل ایوان شد بلند

در بدر میگشت خاکش چون بہم ضم ہم نبود

علم آموزید و شد اعلیٰ و افضل از ملک
ورنہ باشیطان مساوی قدر آدم ہم نبود

واقفے بر کل اسما گشت حاکم بر ہمہ
او فتادیم از خلافت علم چون کم ہم نبود

دلربا بم بر فرنگ است از دم توپ و تفنگ
فرصت جنگ از بم چنگ و رباب ہم نبود

مستجاب الدعوتے را شاہ کابل عمرو لیث
گفت نزدت یک دعاے بہر دردم ہم نبود

گفت علت را بود باعث ستم بر بیکسان
گو بسجنت یک اسیرے غیر ملزم ہم نبود

بیگناہان را رہا نید و ترحم پیشہ کرد
پس مرض بر تن نماند و بر دلش ہم ہم نبود

تو و شوخی و خشم و غیض و غضب | من و زاری و جان رسیده بلب
بزرگان چو از جہل خوردان شوند | نمانند ہرگز بجاے ادب
چو خوردان ز بینش بزرگان شوند | بود پاسداری از یشان عجب
بپستی و خواری ز پا آمدم | بسر این رعونت چرا بے سبب
بسختی چو فولاد پنجہ شدم | حریفا تو سیمین تنی از طرب
چرا بہر ہتکم کمر بستۂ | زمن گر نترسی حذر کن ز رب
فتادم اگر در قفس پاے بند | عجم مرتعم سیر گاہم عرب
پس از ابر ماہے درخشان ترے | شب تار دارد چو صبح از عقب
الم شد علم خورمی بر فراشت | فرح آمد و رفت ضر و نصب

فغان

شد بدر خار ز پاے و خلیدن باقیست
گشت گل سوزش دل لیک تفیدن باقیست

قلب من خون شدہ از دست فشار ظالم
اندمالش بکجا زہرہ کفیدن باقیست

مدتے بسمل و حیران و پریشان سر شد
چقدر بیش باین حال طپیدن باقیست

چشم و دل بال کشودہ ز قفس باز شود

گرچہ آزاد اسیر است رہیدن باقیست

ابر و باد و گل و گلشن ہمہ در جوشِ بہار
یک فقط غنچۂ دل آہ دمیدن باقیست

صد اجل صید و لم کرد و ہنوزش صد واست
دم بدم گرچہ شہید است رمیدن باقیست

دایۂ دہر مکن تلخ تو پستان معاش
طفلِ چل سال مرا شیر مکیدن باقیست

ساقی و ساغر سائغ مے و مینا موجود
از کفِ پیرِ مغان ذوق چشیدن باقیست

گو شُم از طعنہ و تشنیع عدو شد فارغ
شکوۂ یارِ دلآرام شنیدن باقیست

خالقِ مالکت از ہر دو جہان داد عطا
در حضورِ شہ مخلوق خمیدن باقیست

یکدو گام دگرا سے ہمت مرانہ بنہ
منزلم طے شدہ انجام رسیدن باقیست

استقلال و علم

در گلشنے کہ بادِ خزاں سالہا وزید
روئے بہار رشد ز نسیم زمان پدید
مرغان بہ نغمہ ہائے خوشی رقص میکنند
صیاد را بدامِ او چون باغبان کشید
سرسبز گشت باغ و بیابان و کوہسار
گلہا برنگ و بوئے رزیں ہر جہت دمید
نشوند شاد و بہرہ ور اہل چمن چرا؟
اثمار را توان چہ بدامانِ خویش چید
چون سایہ شر از سر اشجار رفع شد
ہر شاخ گشتہ بارور از بارِ خود خمید
ایں خصلت کریم بود کز فر و تنی
با وصف اقتدار بنخوت نسر کشید
اصلاح ما بدیگراں زیں وجہ رُخ نمود
افغانِ شیر ورنہ ز رد باہ کے رمید
قصد مخالفت بنماید اگر عدو
خواہیم بر مقابلہ اش در وغا جہید
آمد بکرد فر و بکرات شد فرار

نادر و تابِ حملۂ ما و سپس خزید

از بزم بود بیشں سپے رزم عزم ما
داریم بسکہ امثلۂ غازی و شہید

از اختیار ردّ بد و جلب منفعت
گردید شخص مستقل از رنج و غم بعید

این عید عزّ و راحت و آزادیٔ متین
از زور بازوئے کہ بما باز در رسید؟

از قوت و حمیّتِ آن شاہ نامدار
کہ شرق و غرب صیت جوانمردیش شنید

آن بادشاہ غازی کز فکر و ہمتش
بخشید بہر ملّت خود شہرت مزید

آرام و عیش و حظِ بلا حد خود فروخت
حریت و رفاہِ رعایائے خود خرید

در حاصل این بیع و شرائے مقدسش
خواہد بقدر رفعت و اجلال آرمید

قانونِ عدل و داد بجدت چو وضع کرد
تنفیذ آن نمود بنگرانیٔ شدید

عمران چون شد ز مہر ہمایونیش بلند
بوم خرابئ وطن از بام ما پرید

از التفاتِ خاص بعمرفان ملّتش
بکشاد بابہائے معارف بسے مفید
روشن نمود مطلع تاریک ملکِ ما
از نور علم پردۂ اظلام را درید
از سعی او بدار فنون سہ قدم بماند
تعلیم چون بمنزلِ اعدادیہ رسید
ہارونِ عہد جلوہ بہ تلمیذ ہا نمود
در یک ہزار سال چنیں وضع شہ کہ دید؟
شد نور دیدگانِ معارف چو کحل نطق
از سوز و ساز جہل و ادب چون دلش طپید

اوصاف عہد ہائے عتیق و بدیع را
آگند در وجود خود از صورت حمید
از علم و فن منتخب و نافع بشر

جاری نمود جملہ بہ پیرایۂ جدید
تعلیم تا بطرزِ مؤثر شود سریع
از فکرتِ سلیم خودش نقشہ ہا کشید
گویا پئے گرفتنِ انواعِ صیدِ علم
در جدولِ مطابقِ فن دامہا تنید
توفیق و نصرو او بتعلیم و تربیہ
از رتق و فتق منضبط و محکم و سدید
بہر ترقیات و علامیرسد بگوش
از لیس للانسان الّا ما سعیٰ نوید

جدولِ مالیہ

ملّت بداد و دولت، بستہ چسان نفہمد
چون نیست بین میزان یکحرف ہم نہانی
داند ازین ترازو، حق وجیبہ ہر دو
ملّت بداد مالی، دولت بداد جانی
تصویر مالیہ شد، جدول بنقشہ ہائش
در نفعِ اقتصادی، بردہ سبق زمانی

از بہرِ علم دفتر یک مکتبِ متین را
شاہ حقوق بخشِ، ملت شدست بانی
باغے ست بار آور، مملوز نونہالان
زر برخوری از ینہا، ہر جا کہ مے نشانی

تا در زمان اقامتِ اہل زمین بود
تا در مکان سکونتِ نوعِ مکین بود
از عدل و فضلِ دولتِ افغانِ حق پرست
دار الفنون ز فتنہ و آفت امین بود

دار الفنون

تعمیر ردم شد نہ بیک روز لاجرم
معموریٔ علوم بہ مدت رہین بود
آغاز امر گرچہ نباشد بطنطنہ
انجام کار دبدبۂ متقین بود

فانی است ہر بنائے جہاں جز مصانعے
کہ نافع بریہ بدنیا و دین بود

این ملجأ جدید باسباب اکتساب
یک مامن مفیدِ کهین و مهین بود

نتوان دماغ حمله عدو پخت بهر فتح
حبِ وطن چو در دلِ ما جاگزین بود
چون مرتفع فتاده وقوع و مقامِ ملک
ترفیع آن سریع تر و باطنین بود

چون بلخ باز قبة الاسلام آشکار
با حشمتِ مزید ازین سرزمین بود
شد سربلند گنبدِ افغانیت بپا
سنگین زپا و تا بسرش آهنین بود

برتر ز غزنی از جهت ساعت و رصد
بالاے هر مناره فلک ساجبین بود
بر اسوهٔ هرات و مصلاے شاهدش
هر جامعِ معظم آن دلنشین بود

عمران و عمر پادشہِ معدلت پناہ
در طول و احتشام رزین و رصین بود
مفکورۂ منوّرہ و رائے ثاقبش
در سلکِ نظم و نسق چو دُرِّ ثمین بود

غرغشت و ڈبنی و سڑہ بن جملہ مفتخر
از نسبتش نہ صرف مشرف ترین بود
در حلقۂ محمد و ابدال و بارک او
از روے اسم و رسم بدوران نگین بود

اوصافِ شاہانہ

رعیتِ افغان ایں از فشا راست
زعدلِ شہِ ما خزان ہم بہاراست
چہ سوز و چہ عسر و چہ زجر دریں عہد
بساز و بہ یسر و باجر دوچاراست
چو زائل ز اشجار شد سایۂ غیر
نضارت بہر برگ باغ آشکاراست
حمیت برآورد نعم البدل را

که اینک حمایت ز پروردگار است

دراوزانِ امردِ دل ملک افغان

بتمکین و جبروت کوه وقار است

بگلزار حریت و رفعتِ حق

همه قوم ما نخل و سرو شعار است

بشادائی این چمن شاه شیدا

شریک سرورش نوای هزار است

بمیدانِ ترفیع و ترفیه ملّت

ز شاهانِ سابق مسابق سوار است

شهان اند تنها بتن ها مسلط

بدل ها هم این شاه ذی اقتدار است

حقوقِ رعایا باحسان ادا کرد

دگرنه بهر حال با اختیار است

بسرمئی عزم و ثبات و کمالش

ترقی و اعزاز و عظمت شکار است

گل و دُر علم و فن از جود شاهی

بدامان و جیبِ صغار و کبار است

جوانان مرهونِ عرفان شه را
بفرزندیٔ معنویش افتخاراست
دماغ و دلِ عالمِ عاملِ حُر
براه وطن همچو برق و بخار است
بخدماتِ شاه و عزیزانِ غازی
سر و مالِ ملت برغبت نثاراست
بعلم و عمل باد معمور عمرت
که مبنی بعلم و عمل اعتباراست

مداوای آتشک جدیدی

بادل سرکلی بارید ژاله جگرخونم زدانه ها چو لاله
جدیدی زاده ام یک بیست ساله پدر دارم نه مادر غیرخاله
که میباشد بمن منانۀ واله

مقامش در محل پادشاهی من بیچاره محض یک سپاهی
نشانم ده سبیلی یا الٰهی نیاید بر سرِ من تا تباهی

شدم سویش بیک تدبیر راہی

نمودم قابوچی را روے قرآن　　قران دادم بدستش نیز پنہان
شدم با خالہ ام دوچار الآن　　بزخمم بادوپٹہ گشت مالان
چنیں ہم گفت گردم بر تو قربان

تجاوز کردش آزارم ازین رخت　　بود تیمار متعدی بسے سخت
ہمہ ہم مکتبانِ من بیک لخت　　گرفتارِ ہمیں رنجند بدبخت
زاندیشہ بہی نے فرش و نے تخت

خدا ناکردہ بینِ کلِ قومم　　گڈولی رارہ والی کلمی ہم
میانِ جملہ فرقہ ہا ازین غم　　بپا خواہد شدآخر مرگ و ماتم
سیاہ پوش اول و آخر مقدم

طبیب و ڈاکٹر گفتند ہر دو　　کہ بیشک آتشک است این سقر پو
فرنگ آباد مسلم را بہر کو　　کند برباد و بادش نیز ہر سو
کنند از آبرو و خون روان جو

تمنایم غزائے کافرانست　　کہ غازی را بہشتِ جاودانست
ولیکن این زمن ممکن چسانست　　کہ جسمم داغ داغ وضعفِ جانست
مریضِ سفلس از حد ناتوانست

کسے را دچو ہانڈی والِ خود کرد　　بزودی بتلا شد در ہمیں درد

بلوگر ہم زخویشان اززن ومرد　　کشند از دستِ خارش آہ ہا سرد
تمامی گشتہ اند افگار ورو زرد

سپہ سالارِ سردارِ بہادر　　بسر خیلان افغان سب سے بہادر
سراپا لطف ومہر بے تکبر　　شجاعت پیشہ باشد با تہوّر
بمنصب کردہ اہلِ آن مقرر

زباغِ مکتبے کان خود نشانید　　بآب التفاتش پرورانید
نہالانِ ثمر آور پسندید　　باکثر کرشح صوبہ دار بخشید
بتخمینِ مسافہ بعض برسید

برائے ماکند مختص حکیمے　　شفیقے ولیقے و فہیمے
علاجِ ماکند کامل ندیمے　　کہ از دیگر اطبا ہست بیمے
نباشد این چنین لیکن کریمے

بپردازیم پس ماخود بدرمان　　بدست آری اگر ڈالو ن سالیوشان
بخور عناب تو ہر بامدادان　　چرہیتہ شاہترہ ہم نوش از جان
شفا گردد بصبر وہوش آسان

بکن ازمیوہ ہائے تازہ پرہیز　　بنفسِ سرکشِ خود خوب بستیز
زخوانِ ترشی وبادی تو برخیز　　بہر خوراک بنما فکرتِ تیز
بخوردان کن ہمیں پندِ دلاویز

بادنجان و مرغ سرخ رم کن　　چو نتوانی نمک گم کرد کم کن
به لاندی گاو و ماهی پیش ضم کن　　ازین اقسام پرهیزا تمم کن
سرت پیش پلو و مرغ خم کن

بزن هم شورباے گوسفندی　　نه بیجد یکه درد آرد چو خندی
بقید این دوا هستی چو بندی　　اگر گشتی پس لذات قندی
زبد خوری تو گور خویش کندی

بسا تو سنگ گو گرد آرد آسا　　به تیل کنجد ش آمیز یک جا
بمالش بعد شستن دانه ها را　　بصابون روز مره بس مصفا
نگاه کن کل جان را صاف و ستهرا

رهایت میکند زین بند بے در　　ثبات احتیاط تو در آخر
باثنا ئیکه باشد در تو این ضر　　الا نشوی بکس نزدیک و دربر
باد هم میرسانی ورنه این شر

بشخصے تندرستے سالے گر　　خورد دست تو یا یک عضو دیگر
شود بر گردن تو جرم اکبر　　که نبود این مرض از قتل کمتر
حذر باید ز گرگ گرگ تندر

نمودی زین مرض صحت چو حاصل　　شوی با عزت و آرام واصل
بجا آری اگر خدمات قابل　　بیابی اجر آن فردا ے عاجل

بشکلِ منصب و نعماتِ کامل

چو خدماتے تو زیہرِ دین و دولت ادا سازی باخلاص و بہمت
سپہ سالارِ نادر ذی حمیت کند بر حالِ تو الطاف و شفقت
رساند مر ترا برا وج رتبت

یکرنگ چنگ و جنگ

زاہدِ آب از رباطِ خیلے رندان بنگ خورد
در تنگ و دوز زود گسلد خود چو باشد تنگ خورد
از پری پیکر حذر کاین دیو سیرت یک جہان
با کمر چون مور بستہ از دہان تنگ خورد
وعدۂ وصلش بگوشم کیف وجد آورد چون
در نگاہم کاکل و زلفش ستار و چنگ خورد
ساز عہدش چون مبدل شد بسوز افتراق
در سویدایم ذوائب مار سودا رنگ خورد
مثل ملاحِ عرب یا از عجم سرشارے
توپ خصمش بین عمان در نظر سارنگ خورد
از مقام پراثر دیپک چو در داد آن نہنگ
ساحلش راہمرہِ کشتی از ان آہنگ خورد

حق ز جہل اہل نا اہلش شود مقہور کذب
مسلم از کافر ہزیمت زین جہت در جنگ خورد
برکش آخر تیغِ ہندی بر رخِ سرخِ رقیب
خواہد از غفلت دگر نہ در نیامش زنگ خورد
حارسِ نادان اسیرے را اگر دشنام داد
در قفس شیر ژیان از طفل چوب و سنگ خورد
بہ گرفتارِ مصیبت مدعی زد طعنۂ
اسپ تازی تازیانہ در مجال تنگ خورد
شہسوارے را بظلمش چرخ بر گردون فراخت
تیر دیگر از کمانش شل بپاے لنگ خورد

مجاز

عشقِ مجاز را بحقیقت ہجا کنیم
شرطِ بلاغ را بصداقت بجا کنیم
قلبِ سلیم آر بمعیارِ اعتبار
قلعی ز قلب بر محکِ نقد وا کنیم

جان سنگ و استخواں نبود در خورِ سگان
باشد گراں زریڈیم حفظش ضیاء کنیم
داریم یکہ دانۂ دُرِ یتیم دل
انبار نیست تا بکہ و مہ سخا کنیم

بیہودہ عاشقیکہ کشد نازِ دلبراں
قانونِ نازیاں بجنونش بپا کنیم
دیوانہ دار در پسِ طفلاں چو میدود
یک غولِ بچگاں پئے ایں غول لا کنیم

باشد خطابِ الفتِ ما گر باہلِ خویش
توصیف خد و خال چساں برملا کنیم
در بیتِ خود بشکوۂ ناز و نیاز و راز
فرزند و دخترِ دگرے را روا کنیم

دیوانِ شعر ماست چہ تیار سومنات!
غزنی مخوف است ہنوز اتقا کنیم

محمود نامه خوان و در آن بین بتِ ایاز
بتخانه بشکنیم و گر را بنا کنیم
هم کیش آذریم نه از ملّتِ حنیف
اصنام را بجان و بایمان شرے اکنیم

نرسد بجز چو زدر پیالانِ او ز نیم
زاں بر رقیبِ خر گه او ہو و ہا کنیم
سیراب کشت ہا شود از جوئے نالہ ہا
کز ہجر یار کشتئ پر جفا کنیم
گردد کشاده عُقدهٔ گاندھی بعشرِ صبر
کز دل بجور سیمتنِ بے وفا کنیم

مرده است آیا حسنِ مساوات و انتقام؟
پیہم ستم نماید او ما پس وفا کنیم
آزاد زاده ایم اسارت بر انگلینم
از تارِ زلفِ دوں دلِ عالی رہا کنیم
نتواں گذشت ہیچ بت از حسن و آنِ خود

باید ازیں سوالِ محالش حیا کنیم
حُبِ جمال کوتہ بے سیرتِ صنم
حُبِ جمال گوشۂ دہیم و فنا کنیم

حقیقت

از احتیاجِ بندہ حقوقش ادا کنیم
از حق بے نیاز نمازش قضا کنیم
بخیر بنی بشر ز عبادت عبارتست
بر یاد امرِ حق ز شرارت ابا کنیم
نفس از نفس زید حذر از وقتِ وقفِ دل
بہتر بذکرِ افضلش ہر دم فدا کنیم
کارِ مفید و خوب بگردد مفر و زشت
فرض و اہم بنفل و وہم چوں سوا کنیم
گر کفر و شرک نیست دگر ایں چہ مسلک است؟
انبازِ کردگار چو حرص و ہوا کنیم

ہر کس برو حمار غرض در کنار خود

ترکِ رباطِ خیل ز جبلِ خدا کنیم

نتوان گسست پنجهٔ اسفند یار هم

تارِ نخ نحیف چو پنجاه تا کنیم

رستم کشد پسر چو بود ناشناس ازو

اعدا کشیم خود چو بهم آشنا کنیم

چوگان و گو و توسن و میداں علحدہ

جولانیٔ سوار چو جولانِ پا کنیم

بازیچه ہائے دلکش اطفال مے شود

مسجد بخشت و نیم چو ہر یک جدا کنیم

در کلک و دست شانه و آئینه تا کجا

با آبِ تیغ و رنگِ قلم کف حنا کنیم

سود از دعائے شیخ و علاجِ طبیب چیست؟

با آبروئے خویش علل را دوا کنیم

از خفت است رفتنِ ما چوں خسے برآب

پرواز یا چو پشه اگر در ہوا کنیم

خس کم جہاں را پاک نمودن فتوتست
یا قلع و قمع پشۂ میلیریا کنیم

مردی بود ز روئے ہنر راندن جہاز
تسخیر برّ و بحر و ہوا و فضا کنیم

مغز عظام گشت غزا و غذائے ما
پس رخ سوئے ہما و ہمایوں چرا کنیم

بر دوشِ خویش بار ز غیرت بریم چون
بہرِ مدد بغیر چرا التجا کنیم

آمد کجی آورد ہم نرساند مان بشعر
خود را بزور و بالشِ افغان رسا کنیم

اقبال باغ بزم نہ ادبار راغ رزم
در بین نثر و نظم خیالِ بقا کنیم

